MARS *et* HISTORIA

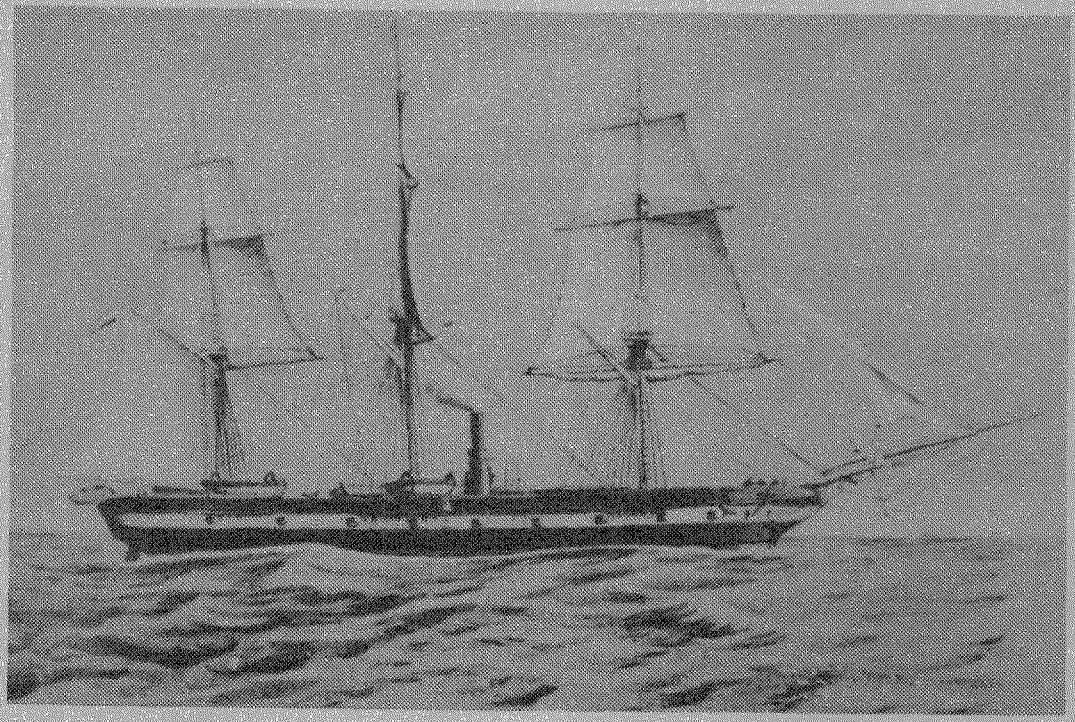

18e Jaargang nummer 6 - november/december 1984

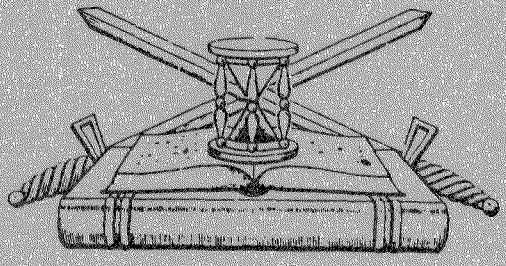

ORGAAN
van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Opgericht 20 augustus 1966. Verschijnt 6 x per jaar.

Beschermheer: Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden.

SAMENSTELLING VAN HET BESTUUR:
Voorzitter: H. Muller, **Vice-Voorzitter:** vacant, **1e Secretaris:** vacant, **Penningmeester:** drs. J.A. Bom, **2e Secretaris:** E.W. van Popta, **Leden:** jhr. D.J.H.N. den Beer Poortugael, J. van den Berg, B.C. Cats, B.W. Hopperus Buma, F.J. van Lier, C.B. Nicolas, H. Ringoir. **Adviseur:** mr. Ch.L.M. Schaepman.
ADRESSEN DAGELIJKS BESTUUR:
Voorzitter: Willem III-laan 14, 4835 LB Breda, tel.: 076-653239. **Penningmeester:** Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar, tel.: 01751-18624. De contributie bedraagt per jaar min. **f 35,00**, te storten op rek. no. 65.82.12.125 van de Nederlandsche Middenstandsbank Wassenaar, t.n.v. de Nederlandse Vereniging van Militaire Historie of op giro 29 40 790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.
SAMENSTELLING REDAKTIE-WERK-COMMISSIE: J. van den Berg, E.W. van Popta.
Redaktie-adres: Mgr. Bekkerslaan 151, 2286 CE Rijswijk (Z.H.), tel.: 070-937425.
Ledenadministratie: B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, telefoon: 02159-13563.

AFDELINGSCORRESPONDENTEN:

(1) 'KRIJGSGESCHIEDENIS, KORPSGESCHIEDENIS, KL' olv H. Ringoir, Poolshof 6, 2241 BA Wassenaar 01751-16421.
(2) 'TRADITIES EN CEREMONIEEL olv P. van der Burg, Hoofdstraat 94, 3972 LC Driebergen 03438-17588.
(3) 'UNIFORMKUNDE' olv F.A.Th. Smits jr, Mgr. van Steelaan 232, 2273 EW Voorburg 070-865372.
(4) 'RIDDERORDEN EN ONDERSCHEIDINGEN' olv H.G. Meyer, Vollenbergstraat 6, 5801 RP Venray 04780-82992, B.W. Wagenaar, Handelstraat 18, 1901 VA Castricum 02518-53084.
(5) 'MILITAIRE EMBLEMEN' olv B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum 02159-13563, C. van Ekeris, Anslostraat 183, 2533 KD 's-Gravenhage 070-886566.
(6) 'WAPENS EN MUNITIE' olv J. Lenselink, Oxfordlaan 49, 2314 EB Leiden 071-894012.
(7) 'MILITAIRE MUZIEK' olv mr. R.A. Schimmel, de Mildestraat 57, 2596 SW 's-Gravenhage 070-246568.
(8) 'HISTORISCHE NEDERLANDSE VERSTERKINGEN' (Overzee) olv A.F. Lancker, Secanets 39, Setla Correos Vergel (Alicante) Spanje
(9) 'MARITIEME GESCHIEDENIS' olv M.K. Zaagman. Ds. van den Boschlaan 225, 2286 PH Rijswijk (ZH) 070-946539.
(10) 'NAPOLEONTICA' olv prof. dr. H.P.L. Harms Vogts, Denenburg 145, 2591 AC 's-Gravenhage
(11) 'TWEEDE WERELDOORLOG' olv J.H. Berlemon, Porceleinvlinder 5, 2317 JZ Leiden 071-220545.
(12) 'MILITAIRE EN CIVIELE MINIATUURFIGUREN' olv C. Frazer, H. Cleyndertweg 461, 1025 DT Amsterdam 020-368331.
(13) 'VAANDELS EN STANDAARDEN' olv Kl. Sierksma, 'Huize Midgaard', Aan de Brink 36, 1399 GX Muiderberg 02942-1470.
(15) 'KONINKLIJKE MARINE' olv L.L. von Münching, Middelweg 85, 2241 AP Wassenaar 01751-10045.
(16) 'MILITAIRE GENEALOGIE' olv H. Ringoir, zie (1)
(17) 'MILITAIRE FOLKLORE' olv F.W. van Steen, Lion Cachetstraat 2, 3851 ZE Ermelo 03417-51983.
(18) 'MILITAIRE VOERTUIGEN EN TANKS' olv M.C. van der Hoog, Surinamestraat 40, 2585 GK 's-Gravenhage 070-634391. J. Bloemendaal, Scheldelaan 10, 2105 XG Heemstede 023-291324, W. den Dunnen, Hendrik Hamelstraat 58, 2595 VM 's-Gravenhage 070-834659.
(19) 'KONINKLIJKE LUCHTMACHT' olv J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda 01820-34283, P.C. Boer, Waterklaver 2, 2804 PN Gouda 01820-35332.
(20) 'KNIL' olv W.R. van der Weide, Groningensingel 531, 6835 EV Arnhem 085-217555.
(21) 'MILITAIRE BIBLIOGRAFIE TIJDSCHRIFTEN' olv J.A.C. Bartels, Santhorstlaan 50, 2242 BH Wassenaar 01751-12222.
(22) 'MILITAIRE GEDENKTEKENS EN MONUMENTEN' olv J. Albarda, Lindenheuvel 12A, 1217 JX Hilversum 035-46815, drs. J.A. Bom, Storm van 's-Gravesandeweg 23, 2242 JB Wassenaar 01751-18624.
(23) 'KORPS MARINIERS' olv drs. J. Nuis, Graaf Willem de Oudelaan 187, 1412 AS Naarden 02159-46037.

Studieafdelingen waarvoor het correspondentschap (nog) vacant is:

(14) 'EERSTE WERELDOORLOG'

Reeds verschenen nummers kunt U, zolang de voorraad strekt, aanvragen bij de heer J. van den Berg, Cronestein 85, 2804 EL Gouda. Losse nummers, inclusief portokosten *f* 5,-, over te maken aan de penningmeester.

MARS *et* HISTORIA

De 'NEDERLANDSE VERENIGING TER BEOEFENING VAN DE MILITAIRE HISTORIE', opgericht op 20 augustus 1966 en erkend bij K.B. no. 50 van 14 juni 1968, is er voor allen, die zich verdiepen in de studie van geschiedenis, ceremoniëel, tradities, uniformen, emblemen, wapens en onderscheidingen van militaire en semi-militaire organisaties, meer in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.

INHOUD:

F.J. van Lier: Militariade
Drs. J.P.C.M. van Hoof: De loopbaan van Willem van Oranje in het Nederlandse leger in de jaren 1551-1559
C.B. Nicolas: Japanse tekeningen van Nederlandse uniformen
H. Ringoir: De verdediging van Java in 1811
J. Albarda: Militaire gedenktekens (18)
C.A. Heshusius: Uit het dagboek van luitenant Donck (XXVIII)
Jaarrede van de voorzitter, uitgesproken op de 18e Algemene Vergadering op 12 oktober 1984 te Soesterberg.
J. van den Berg: Verslag najaarsexcursie 1984
Boekbesprekingen

VAN DE REDACTIE:

Naast de vaste rubriek Militariade heeft de redactie o.a. nog in portefeuille:
De Consolidated PBY-5 Catalina's van de Marineluchtvaartdienst, door J. van den Berg
De Stuarttank in de Bernhardkazerne, door G.H.O. de Wit
Fragmenten rond het militaire leven van 1800, door H. den Beer Poortugael.

Bracht U al een nieuw lid aan?

Zie het aanmeldingsformulier op bladzij 214!

★

Op de voorkant: Zr.Ms. Korvet *'Medusa'*, gebouwd in 1854 te Amsterdam. Het schip kreeg hier te lande bijzondere bekendheid, doordat het in 1863 onder bevel van Jhr. F. de Casembroot in Japan straat Simoniseki forceerde. *Mariniersmuseum, Rotterdam.*

MILITARIADE

Een tweemaandelijkse rubriek vol wetenswaardigheden, met U en voor U verzameld door F.J. van Lier, Kromwater 56, 2715 AL Zoetermeer.

1. Wat ongerust stort ik mij op de samenstelling van deze rubriek, wetend dat ik deze keer wat aan de late kant ben, waarvoor excuses aan de redactie!
   Gelukkig heb ik weer ruim voldoende bronnen kunnen aanboren, waaronder vele brieven van onze leden, waarvoor mijn dank! Mag ik eens beginnen met *'voor eigen parochie te preken'*? Leest U het novembernummer 1984 van de *'Militaire Spectator'* eens. Het is een speciaal aan het 170-jarig bestaan van de Koninklijke Marechaussee gewijd nummer geworden met ook militair-historisch interessante artikelen en illustraties (neen, niet door mij geschreven!).
   Warm aanbevolen.

2. Kocht laatst het boek *'1000 dagen'* van Frans Kerkhof, het dagboek van een dienstplichtige jongen in het voormalig Nederlands-Indië gedurende de jaren 1948-1950. 'n Fijn boek, dat exact weergeeft hoe *'onze jongens'* zich daar in dat voor hen zo vreemde en mysterieuze land voelden. Hun trouw, plichtsbewustzijn, loyaliteit en volharding staan in de beschreven periode niet ter discussie en stralen U dan ook als het ware uit dit boek toe, soms zelfs wat navrant. Het boek telt ruim 500 pagina's, doch laat zich erg vlot lezen. Het vormt een waardevolle aanvulling op de vele reeds verschenen - min of meer wetenschappelijke - werken over onze mannen in Indië. Het is niet in de handel, maar wel rechtstreeks te bestellen bij de schrijver, Morgenstraat 60 te Keldonk, telefoon: 04135-1301.

3. Ons lid, ir. Rappard wees mij op een artikel in de Winschoter Courant van 17 mei 1984, waarin in het kader van de ruilverkaveling voor het landschapsplan wordt geschreven over de reconstructie van twee verdedigingswerken in het gebied van de Lethe bij Bellingwolde. Het betreft een flêche en een redoute uit de tijd van de strijd tegen de bisschop van Münster. Prettig dat ook Staatsbosbeheer haar zorgen over dit soort historische werken uitstrekt.

4. Een geheel ander bericht ontving ik van ons lid, de heer J.H. Carstens. Hij schreef mij: *'Malta during World War II'* is een tijdschriftachtige uitgave van 50 blz. in de serie *'After the Battle'*, nr. 10, edited by Winston G. Ramsey. De geschiedenis van het eiland Malta, dat als een rots in de branding gedurende de tweede wereldoorlog stand hield, is hier te lande weinig bekend. De uitgever van de serie is Battle of Britain Press, Ldt., 3 New Plaistow Road, Stratford, London E15 3 JA. Nederlandse vertegenwoordiger is Tijl Periodieken B.V., Texelstraat 76-80, 1181 ES Amstelveen.

5. In het septembernummer van *'Ons Leger'* heeft ons medelid L. Verhoef deel 30 van zijn serie *'Militaire Curiosa'* gepubliceerd. Dit deel behandelt het sluitstuk van het hoofdstuk *'Collectieve bijnamen voor Soldaten'* met centraal in dit deel de in de eerste wereldoorlog ontstane bijnamen. Prettig leesbaar en zoals immer ook zeer leerzaam!

6. Zij, die geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van de Cavalerie in Nederland doen er goed aan het septembernummer 1984 van de *'Mededelingen V.O.C.'* te veroveren! Het is een jubileumnummer, uitgegeven ter gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Vereniging Officieren Cavalerie. Het bevat een schat aan foto's, tekeningen en artikelen over de

Nederlandse huzaren.

7. Ons lid M.C. van der Hoog stuurde mij een tijdschrift, genaamd *'Routierswereld'*, waarin een artikel over over het *'DAF-museum'* in Enschede. Daaraan ontleen ik: *'Militaire voertuigen staan er opgesteld in ruw terrein . . . de 1-tons YA 126, een 6x6 (YA 328)'* en volgens de foto ook een DAF-jeep. Dat *'er'* is de voormalige textielfabriek Jannink aan de Haaksbergerstraat in Enschede. Men kan er terecht van dinsdag t/m zaterdag van 10-5 uur en op zondag van 2 tot 5 uur. Ook zond de heer Van der Hoog ter inzage het blad *'Vivat Hussar'* (1984, nr. 19), 'n blad dat wordt uitgegeven door de Vereniging van Vrienden van het Internationale Huzarenmuseum te Tarbes. Het is een keurig verzorgd tijdschrift met vele zwart/wit illustraties en handelend over alle huzarenonderdelen ter wereld. U kunt zich abonneren op het blad door lid te worden van de *'Association des Amis du Musée international des Hussards'*, Jardin Massey - 65000 Tarbes (Hautes-Pyrenées) France. Dat kost U 100 Franse francs per jaar, te storten op giro: C.C.P. Toulouse 466.98A

8. De geïllustreerde bijlage van het weekblad *'Vrij Nederland'* van 6 oktober 1984 bevat een serie zéér lezenswaardige artikelen over *'De kleine oorlog van de Irenebrigade'* met vele hoogst interessante foto's uit particulier bezit en verhalen van de gep. aoo KMAR A.O. van Soest. van briggen tit. b.d. Cav. Jhr. J. Beelaerts van Blokland, van de heer Feldhaus van Ham en Jhr. M. de Brauw. Gebaseerd op de verhalen is op 8 oktober de uitzending geweest van de documentaire *'Verlate veldpost'*, die eveneens het aanzien meer dan waard was.

9. Het blad *'Military Modelling'* van augustus 1984 bevat naast de talloze altijd weer interessante advertenties een goed geïllustreerd artikel over de *'Flakpanzer 38 (t)'* en een beknopt artikel over de *'Irish Regiments'* met goede kleurenfoto's. Voeg daaraan nog het artikel toe over *'The cut of the cloth, new information on British Army Tunics 1855-1914'* (eveneens van kleurenfoto's voorzien) en U weet, dat U weer goede waar krijgt voor Uw geld. Overigens worden dit soort tijdschriften wel duur (*f* 7,50 per exemplaar)!

10. Van de *'Stichting Collectie Militaire Traditie'* ontving ik het jaarverslag 1983-1984. De oprichter van de Stichting, ons lid Jaap van der Burg heeft helaas het Stichtingsbestuur moeten verlaten door aanvaarding van een nieuwe werkkring. Wij wensen hem daarin veel geluk en voorspoed. Hij wordt als voorzitter opgevolgd door genmaj. KMAR b.d. H.C. de Bruijn, die al langer deel uitmaakte van het bestuur. Ook hem wensen wij sterkte toe in deze functie. Overigens groeit de collectie nog steeds, terwijl het bezoekersaantal, zij het langzaam, toeneemt. U weet toch dat U donateur van dit niet gesubsidieerde particuliere museum kunt worden door per jaar minimaal *f* 10,- over te maken op giro 3888960 t.n.v. de bovengenoemde stichting.

BESTUURSMEDEDELING

Om gezondheidsredenen heeft de secretaris de heer M.H.G. Coolen tot zijn spijt het besluit moeten nemen zijn functie neer te leggen. Het secretariaat zal voorlopig worden waargenomen door de 2e secretaris de heer E.W. van Popta. Om de voortgang van de ledenadministratie te waarborgen heeft het bestuur besloten dit los te koppelen van het secretariaat. De heer B.C. Cats is bereid gevonden de ledenadministratie te verzorgen. Alle correspondentie betreffende de ledenadministratie, zoals adreswijzigingen, aanmelding van nieuwe leden, opzegging van het lidmaatschap gaarne zenden aan de heer B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum, telefoon: 02159-13563.

Drs. J.P.C.M. van HOOF

De loopbaan van Willem van Oranje in het Nederlandse leger in de jaren 1551-1559

In de bijkans onafzienbare rij van publicaties over het leven van Willem van Oranje wordt betrekkelijk weinig aandacht besteed aan zijn rol als bevelhebber tijdens de opstand tegen Spanje. Dit is geenszins verwonderlijk; juist zijn optreden op het bestuurlijke vlak is in het proces dat halverwege de zestiende eeuw op gang kwam en zou uitmonden in de totstandkoming van een onafhankelijke staat in de Nederlanden, van beslissende betekenis geweest. Aanmerkelijk minder succes boekte hij op militair gebied. We hoeven in dit verband slechts te denken aan het verloop van zijn veldtochten in de zuidelijke Nederlanden in 1568 en 1572.

Mogelijk zijn juist deze minder gunstige resultaten voor vele geschiedschrijvers een reden geweest in hun werk relatief weinig regels te wijden aan zijn krijgsverrichtingen, maar er zijn misschien ook andere motieven aan te wijzen. Nadat in 1572 de strijd tegen Spanje, die zich in eerste instantie in Holland en Zeeland concentreerde, pas goed op gang was gekomen, ging Oranje zich in steeds mindere mate nog in eigen persoon met het krijgsbedrijf bemoeien. Zijn activiteiten op het militaire vlak richtte hij nu voornamelijk op de vorming van een basis die meer steun kon bieden aan het gewapende verzet. In dit verband valt te denken aan zijn pogingen om bij de regenten gelden los te krijgen voor een geregelde betaling van troepen. Deze jaren, waarin de prins te velde dus steeds minder activiteiten ontwikkelde, hebben in de historiografie echter juist de meeste aandacht gekregen.

Over 's prinsen militaire optreden in de periode vóór de opstand is evenmin veel geschreven. Over deze uitermate interessante periode, uit wat zou kunnen worden aangeduid als de *'protohistorie van de Nederlandse militaire geschiedenis'*, die officiëel immers in 1568 begint, is nog vrij weinig studie verricht. Over de beperkte groep historici die over dit onderwerp onderzoek hebben gepleegd, neemt Felix Rachfall een vooraanstaande plaats in. In het eerste deel van zijn boek *'Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand'* komt onder andere Oranjes optreden als bevelhebber in de jaren 1551-1559 uitvoerig aan de orde. De stof voor onderhavig artikel is dan ook bijna uitsluitend aan deze belangwekkende publicatie ontleend.

Voor een goed begrip is het zaak op deze plaats iets te zeggen over de aard van de halverwege de zestiende eeuw gevoerde oorlogen en over het toenmalige leger in de Nederlanden. Om met het laatste beginnen, van deze strijdmacht was maar een beperkt deel, ongeveer 3.000 man ruiterij, het gehele jaar in dienst van het land. Deze zogenaamde bendes van ordonnantie waren verdeeld in veertien à vijftien compagnieën. De rest, verreweg de meerderheid dus, bestond uit losse troepen, die maar voor één campagne werden aangeworven en na afloop daarvan weer werden afgedankt. Het opperbevel over dit leger lag in handen van Karel V, keizer van het Duitse Rijk en heer der Nederlanden, maar berustte tijdens zijn afwezigheid bij de landvoogdes, zijn zuster Maria van Hongarije. De belangrijkste militaire functies werden toebedeeld aan leden van de hoge adel, die in ruil daarvoor een bepaalde geldelijke vergoeding ontvingen. Wanneer de Nederlanden in oorlog dreigden te geraken, kregen sommigen van deze edelen vaak de opdracht losse troepen te verwerven, doorgaans een



Willem van Oranje. Anonieme tekening uit 1566, afkomstig uit het Recueil d'Arras Frankrijk.

twijfelachtige eer, daar zij de daarvoor benodigde sommen gelds meestal moesten voorschieten en vaak ook de soldij vooruitbetaalden, maar deze kosten dikwijls niet vergoed kregen.
Bovendien kwam het nogal eens voor dat, reeds lang vóór dat de veldtocht ten einde liep, de staat niet meer over gelden beschikte om de troepen te voeden, te verzorgen en te betalen. De bevelhebbers hadden dan de ondankbare taak met alle hun ten dienste staande middelen, variërend van diplomatiek handelen, mooie woorden en beloften tot niets ontziende strengheid en gewelddadig optreden, te trachten de gevechtskracht van hun manschappen op peil te houden en de discipline te handhaven, hetgeen hun niet altijd lukte.
Er gingen vaak weken, soms maanden voorbij voordat er voldoende troepen waren aangeworven en het leger op één centrale plaats verzameld was. Een veldtocht door vijandelijk gebied liep dikwijls vast vanwege tekort aan voorraden en gebrek aan geld. Dan brak er voor de veldheer een kritiek moment aan: was hij niet bij machte de discipline binnen zijn troepen te handhaven, dan losten deze zich spontaan op. Men verenigde zich tot benden en sloeg aan het plunderen, waarbij ook het eigen grondgebied niet werd ontzien. Een periode van slecht weer werkte in dit proces vaak als catalisator. Daar de afstanden die tijdens zulke campagnes afgelegd werden, meestal vrij kort waren, beperkte de oorlog zich doorgaans tot het gebied aan weerszijden van de grenzen van de staten die in het conflict betrokken waren. Om hun territorium zo veel mogelijk tegen invallers te beveiligen lieten de vorsten in die streken talrijke vestingen bouwen. Een aanvaller kon zich niet veroorloven deze onveroverd te laten, aangezien de daar gelegen troepen dan een blijvend gevaar in de rug vormden. De gewapende conflicten die in deze periode uitbraken, waren dan ook meestal belegeringsoorlogen en dit zou nog geruime tijd zo blijven. Veldslagen vonden slechts bij toeval plaats.

HET BEGIN

Oranjes militaire loopbaan begon in 1551. In dat jaar namelijk besloot de landvoogdes ter versterking van het vaste contingent cavalerie dat de keizer hier te lande ten dienste stond, een aantal losse ruitercompagnieën te laten werven, elk met een sterkte van 200 man. De jonge prins kreeg het bevel een van deze onderdelen te formeren. In de maand december van datzelfde jaar werd hij benoemd tot kapitein en commandant van deze compagnie.
In het voorjaar van 1552 verklaarden de opstandige keurvorst Maurits van Saksen en de Franse koning Hendrik II de keizer de oorlog. De verdediging van de Nederlanden overlatend aan zijn zuster, vertrok Karel in allerijl naar Duitsland. In april vielen de Fransen Lotharingen binnen, dat toen nog tot het Duitse rijk behoorde, en maakten zich vervolgens meester van de bisdommen Metz, Toul en Verdun. Met behoud van de eind 1551 verworven functie kreeg Oranje nu de opdracht een regiment infanterie van tien compagnieën te werven, van welk onderdeel hij op 27 april tot kolonel en commandant

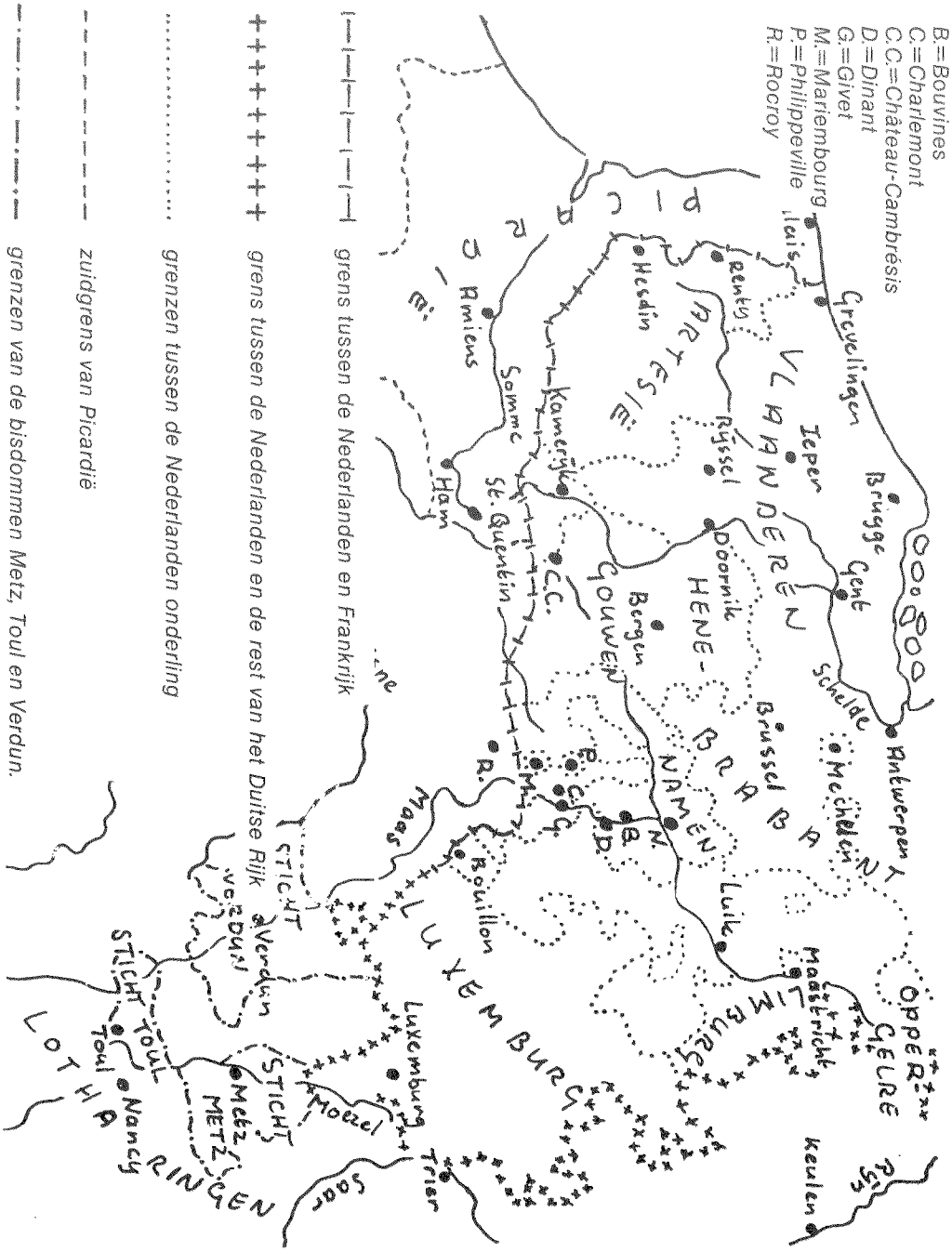

Kaart van de Nederlanden en Noord-Frankrijk ± 1550 (naar: H. Hettema, Grote Historische schoolatlas, Zwolle, 1959).
N.B. 1: Het Prins-bisdom Luik behoorde niet tot de door Karel V en Filips II bestuurde gewesten, maar stond wel onder hun invloed.
N.B. 2: Marienbourg en Philippeville lagen elk in een enclave in Luiks gebied.

benoemd werd. Een deel van deze troepen moest hij afstaan aan Lamoraal graaf van Egmond, die belast was met de verdediging van Luxemburg, naar welk gewest de Fransen inmiddels reeds waren opgerukt. Met de rest van zijn regiment trok Willem naar Henegouwen, waar, met het oog op een geplande invasie in Picardië, de hoofdmacht van het Nederlandse leger werd geconcentreerd.
Om deze voorgenomen actie te pareren dirigeerde koning Hendrik zijn troepen vanuit Luxemburg naar het Maasdal, teneinde te trachten van daaruit naar Brabant door te stoten. De prins kreeg bevel het restant van zijn regiment samen te trekken en deze inval te verhinderen. Deze opzet lukte: Hendrik zag zich genoodzaakt zich terug te trekken. Oranje moest nu proberen met zijn eigen infanterie en met de gehele Nederlandse ruiterij de Fransen zoveel mogelijk afbreuk te doen. Hun aftocht verliep echter zo snel dat zij niet meer te achterhalen waren.
De strijd verplaatste zich vervolgens weer naar het zuidoosten, waar een opstandige Duitse edelman erin was geslaagd Trier te bezetten en nu dreigde van daaruit een inval in de Nederlanden te doen. De landvoogdes liet daarom onder bevel van Boussu een sterke strijdmacht samentrekken, waarvan ook Oranjes regiment deel uitmaakte. Het gevaar week toen de keizer zelf met een leger vanuit Duitsland naar Lotharingen oprukte en het beleg sloeg rond Metz. Boussu's troepen werden nu in tweeën gesplitst: een deel schaarde zich onder het bevel van de keizer, een ander deel, waaronder Oranjes regiment, trok naar Artesië en verenigde zich daar met een legermacht, die onder commando stond van Adriaan van Croy, graaf van Roeulx. In oktober voerde deze een grote plundertocht in Frankrijk uit, waarbij zijn troepen zelfs tot in de direkte omgeving van Parijs doordrongen, en begon vervolgens Hesdin te belegeren, dat begin november capituleerde. Door geldgebrek gedwongen had Oranje toen reeds een deel van zijn troepen, die door ziekte toch al sterk waren uitgedund, moeten afdanken.
Halverwege november ontbond hij zijn regiment en trok naar Breda. De krijgshandelingen waren echter voor dat jaar nog niet afgelopen. Het beleg van Metz duurde nog tot half december voort; de stad bleef in handen van de Fransen. Dezen slaagden er bovendien in in de laatste weken van 1552 Hesdin te heroveren.
In de zomer van het jaar daarop bevond Willem zich weer bij het leger in Artesië. Hier kreeg hij het bevel over een van de tot de benden van ordonnantie behorende compagnieën. Nu hij commandant was van een reguliere eenheid, kon hij overgaan tot ontbinding van zijn *'losse'* ruitercompagnie. Tot gevechtshandelingen op grote schaal kwam het in 1553, op dit front althans, niet; de legers van de Franse koning en de Duitse keizer bestreden elkaar namelijk ook in Italië. Halverwege de maand oktober keerde Oranje in Breda terug.
In 1554 reorganiseerde de keizer de gehele Nederlandse cavalerie tot zes regimenten. Eén daarvan kwam onder commando van de prins van Oranje te staan. De Fransen behaalden dat jaar succes op succes. Eerst veroverden zij Mariembourg, een van de vestingen die Karel V zo'n jaar of tien tevoren had laten bouwen ter verdediging van de zuidgrens der Nederlanden, daarna volgden Givet, Bouvines en Dinant. Vervolgens trok de vijand door Henegouwen, het bisdom Kamerijk en Artesië, onderwijl enorme vernielingen aanrichtend. De troepen van de keizer, waaronder zich ook de door de prins gecommandeerde eenheden bevonden, joegen de Fransen na tot Renty. Daar kwam het op 13 augustus 1554 tot een veldslag, die door het vijandelijke leger werd gewonnen. Hoewel daarmee de oorlog voor dat jaar goeddeels ten einde liep, bleef Willem echter te velde, teneinde hulp te bieden bij de verbetering en uitbreiding van de vestingwerken van Hesdin, dat sinds juli 1553 weer in handen van de keizerlijke troepen was. Oranje reisde pas eind november weer naar zijn residentie terug om zich daar weer bij zijn gezin te voegen.

OPPERBEVELHEBBER VAN HET MAASLEGER

Veel rust werd hem de komende wintermaanden niet gegund. Hij reisde naar Enge-



Keizer Karel V. Gravure uit: Em. van Meteren, Historie der Neder-Landscher ende haerder Na-buren Oorlogen ende Geschiedenissen tot den iare MVICX (....) (Z.pl., 1614).

land, vermoedelijk in verband met de door dit land ondernomen bemiddelingspoging tussen de Franse koning en de keizer. Deze interventie leidde tot een reeks vredesbesprekingen, die eind mei 1555 begonnen. Intussen woedde de oorlog evenwel voort. Met het bezit van Marienbourg hadden de Fransen een vooruitgeschoven post in vijandelijk gebied in handen, van waaruit zij de wegen naar Namen en Luik konden beheersen. Om deze vesting te isoleren werd in de buurt daarvan een groot leger samengetrokken, dat onder bevel kwam te staan van de beruchte Gelderse veldheer Maarten van Rossem. Om het nabijgelegen dal van de Maas voor vijandelijke aanvallen te vrijwaren liet deze op een heuvel op de linkeroever van de rivier, vlak bij Givet, een nieuwe vesting bouwen, die als eerbetoon aan de keizer de naam Charlemont kreeg. Nog vóór zij was voltooid ondernamen de Fransen vanaf het eigen grondgebied een poging om haar in te nemen. Ten westen van Givet wisten zij een Nederlands troependetachement een nederlaag toe te brengen, maar daarna zagen ze af van verdere actie en begaven zich naar Mariembourg.

Maarten van Rossem maakte dit alles niet meer mee. Reeds vóór het begin van de Franse aanval was hij slachtoffer geworden van de pestepidemie die toendertijd in het Nederlandse kamp heerste. Na de nederlaag boog de keizer zich over de vraag wie hij als opvolger van de overleden veldheer moest aanstellen.

Uiteindelijk viel zijn keuze op Willem van

Oranje. Weliswaar bevonden zich onder de hoge edelen in de Nederlanden vele personen die op grond van hun leeftijd en hun ervaring in militaire zaken veel eerder voor zo'n benoeming in aanmerking zouden komen. Niemand van hen was bij de keizer echter meer geliefd dan de prins. Op 22 juli 1555 werd deze dan ook tot generaal en opperbevelhebber van de troepen aan de Maas aangesteld, met als opdracht de verdedigingswerken van Charlemont verder af te bouwen, de overige rond Mariembourg gelegen plaatsen uit handen van de vijand te houden en deze vesting zelf aan de Fransen te ontrukken.
De toestand in het Nederlandse kamp was abominabel: de troepen hadden reeds enkele maanden lang geen soldij ontvangen en stonden op het punt te gaan muiten, de discipline stond op een bedenkelijk laag peil, er was een ernstig tekort aan voedsel en de pestepidemie eiste nog dagelijks slachtoffers. Vooral het contingent Spaanse infanteristen dat bij dit leger was ingedeeld, had het zwaar te verduren. Velen van hen bezweken door ziekte en uitputting. Ondanks dit alles kreeg de prins vanuit Brussel het bevel in het offensief te gaan en te pogen de vesting Rocroy, ongeveer 20 kilometer ten zuiden van Mariembourg en steunpunt in de bevoorrading van de stad, te bemachtigen. Oranje bracht hiertegen in dat hij hierin wellicht zou slagen, maar dat de verdedigingswerken van die plaats in zo'n slechte staat verkeerden dat de Fransen hem spoedig zouden heroveren. De landvoogdes bleek gevoelig voor dit argument en beval daarop een actie tegen enkele forten in de directe omgeving van Mariembourg. Deze operatie voerde de prins uit en hij had succes: de Nederlanders wisten de vijand uit een drietal versterkte punten te verdrijven, welke zij daarna van een eigen bezetting voorzagen.
Eind augustus ging ook de keizer, zij het van op een afstand, zich met het krijgsbedrijf bemoeien. Hij droeg Oranje op in de nabijheid van Mariembourg een nieuwe vesting te bouwen, van waaruit de aanvoer naar deze stad kon worden bemoeilijkt en tevens het eigen territorium beter kon worden beschermd tegen een Franse aanval. Na enige discussie over de meest geschikte lokatie viel uiteindelijk de keuze op Echerennes. Eind september vingen de bouwactiviteiten aan.
In de maand oktober bleef het vrij rustig. Willem vond zelfs gelegenheid om naar Brussel te reizen om daar de troonsafstand van de keizer bij te wonen.
Begin november was de versterking gereed. Philippeville zou zij gaan heten, genoemd naar Karels zoon en opvolger in Spanje en de Nederlanden, Filips II. Hiermede liep de campagne voor dat jaar ten einde.
Nu stond Oranje nog een zware taak te wachten: de afdanking van de troepen en het treffen van regelingen ten aanzien van de achterstallige soldij. Met de beperkte hoeveelheid geld die Filips II hem bij tijd en wijle vanuit Brussel toestuurde kon hij zijn manschappen slechts een klein voorschot betalen. Hij kon hen slechts met moeite tevreden stellen door te beloven dat zij op korte termijn de rest zouden ontvangen. Dit zeer onaangename werk wist hij pas eind januari 1556 af te ronden. Eerst toen kon hij zich door koning Filips van zijn functie van bevelhebber van diens troepen aan de Maas laten déchargeren.

NEDERLANDSE SUCCESSEN

Gelukkig leidden de in mei van het vorige jaar begonnen onderhandelingen uiteindelijk toch tot een resultaat. In het voorjaar van 1556 namelijk tekenden beide partijen een wapenstilstand. Deze bleek echter van korte duur: in november van dit jaar werden de gevechtshandelingen weer hervat. Dit gebeurde eerst in Italië, maar in 1557 ook weer aan het noordelijke front. In dat jaar trok een Nederlands-Spaanse troepenmacht, waaraan een Engels hulpkorps was toegevoegd, Picardië binnen en sloeg daar het beleg rond St.-Quentin. De verdedigingswerken van die stad bevonden zich in slechte staat en de bezetting was zwak. De inname bleef dan ook niet lang uit: de vesting viel op 27 augustus. Bij de strijd om St.-Quentin waren ook vele hoge Nederlandse edelen betrokken, onder wie Aarschot, Berlaymont, Egmond en Oranje. Willems broer Lodewijk van Nassau nam ook aan de gevechten deel, en wel als cavalerie-officier. In plaats van zijn leger te



Hendrik II, koning van Frankrijk. Gravure uit: Em. van Meteren, Historie der Neder-Landscher ende haerder Na-buren Oorlogen ende Geschiedenissen tot den iare MVICXII (. . . .) (Z.pl., 1614).

laten oprukken naar Parijs en daar te pogen de vijand de genadeslag toe te brengen gaf Filips II bevel tot de verovering van enkele ten zuiden van St.-Quentin gelegen plaatsen. Bij de uitvoering van die opdracht was ook de prins van Oranje betrokken. Hij was onder meer aanwezig bij de kannonade op Ham aan de Somme.

Om de oorlog tegen Frankrijk in het jaar daarop tot een definitief einde te kunnen voeren moest Filips een zo sterk mogelijk leger in het veld brengen. Daarvoor was zeer veel geld nodig. De Staten-Generaal, een bijeenkomst van afgevaardigden van de statenvergaderingen van de gewesten, die slechts door de koning, hun gezamenlijke landsheer, kon worden samengeroepen, stonden hem in 1558, in ruil voor zware concessies, een hoge bede (belasting) toe. De in dat jaar gehouden veldtocht werd bekroond door een klinkende overwinning bij Grevelingen, die onder leiding van Egmond werd bevochten. Beide monarchen snakten nu naar vrede, Hendrik vanwege de zware nederlaag die hij had moeten lijden en de partijtwisten aan zijn hof, Filips omdat hij zich in financiëel opzicht beslist geen volgende campagne kon veroorloven.

De Spaanse koning droeg Oranje op de eerste contacten te leggen die tot officiële vredesbesprekingen moesten leiden. Diens pogingen hadden succes; in het najaar van 1558 werden de onderhandelingen geopend. Namens koning Filips namen hieraan onder andere Alva, Granvelle en Oranje deel. Men kwam reeds spoedig een wapenstilstand

overeen, die daarna nog vele malen verlengd werd. Op 3 april 1559 tenslotte vond te Château-Cambrésis de ondertekening van het vredesverdrag plaats. De Frans-Nederlandse grens bleef in grote lijnen zoals deze in 1552 was. Frankrijk stond al zijn veroveringen op Italiaanse bodem af. Het bleef echter in het bezit van de drie in 1552 bemachtigde bisdommen Metz, Toul en Verdun, die, zoals gezegd, voorheen tot het Duitse rijk behoorden. Engeland tenslotte verloor zijn laatste bezit op het Europese continent, de stad Calais en omgeving, die het aan Frankrijk moest afstaan.

Oranje had in de nu voorbije oorlog geen grootse krijgsdaden verricht. Een persoonlijk hoogtepunt in deze jaren van strijd vormde zijn benoeming tot generaal en opperbevelhebber van het Maasleger in 1555. Tijdens het vervullen van die functie kon hij, door de omstandigheden gedwongen, niet anders dan een defensieve strijd voeren. Hij moest allereerst zien te voorkomen dat de Fransen vanuit hun op Nederlands grondgebied gelegen steunpunt Mariembourg nog verder naar het noorden zouden oprukken. De abominabele toestand waarin zijn troepen zich bevonden, stond een offensief van enige omvang op dit moment in de weg.
Oranjes verdiensten in de oorlog van 1552-1559 lagen vooral in de belangrijke bijdrage die hij leverde als ondercommandant binnen het Nederlandse leger. Voor hemzelf vormden zijn bemoeienissen met het krijgsbedrijf een onmisbaar onderdeel van zijn loopbaan als hoge edelman. In deze oorlog deed hij veel ervaring op die hem in een latere fase van zijn publieke leven goed van pas kwam.

Literatuur:

Zoals gezegd is voor bovenstaande bijdrage vrijwel uitsluitend gebruik gemaakt van: F. Rachfall, *Wilhelm von Oranien und der niederländische Aufstand* (3 dln; Halle a.S./'s-Gravenhage, 1906-1924) I, en wel met name p. 166-223. Van de in dit herdenkingsjaar verschenen publicaties zijn juist voor degenen die in de betreffende materie wat minder goed thuis zijn: A.Th. van Deursen en H. de Schepper, *Willem van Oranje. Een strijd voor vrijheid en verdraagzaamheid* (Weesp/Tielt (B), 1984), het themanummer over Willem van Oranje van *Spiegel Historiael* XXIX - 4, april 1984) en H.L. Zwitzer (m.m.v. J.P.C.M. van Hoof), 'Willem van Oranje (1533-1584)', *De Militaire Spectator* CLIII (1984-9) 381-391, de moeite van het lezen waard. Zeer aanbevelenswaardig, hoewel het volgens Willem - van - Oranjekenners nogal wat feitelijke onjuistheden bevat, is ook: C.V. Wedgwood, *Willem de Zwijger, Vader des Vaderlands* (4e dr.; Amsterdam/Brussel, 1984). Het is namelijk een boeiende en vlot geschreven biografie en bevat een goede sfeertekening, zowel van de betreffende periode als van het milieu waarin Oranje verkeerde. Tenslotte dient nog genoemd te worden: K.W. Zwart, 'Willem de Zwijger' in: C.A. Tamse (red.) *Nassau en Oranje in de Nederlandse geschiedenis* Alphen aan den Rijn, 1979).

C.B. NICOLAS

Japanse tekeningen van Nederlandse uniformen

Het bericht van Mr. J.H. Carstens in Mars et Historia maart/april 1984 omtrent *'Teupken in het Japans'* en het commentaar van de heer F.J. van Lier daarop, doet mij vermoeden dat deze categorie van uniform prenten in Nederland onbekend is. Ook heb ik sterk het vermoeden, dat de daar zeer nauw verband mee houdende geschiedenis van de Nederlands-Japanse betrekkingen eveneens weinig bekend is.

Een geschiedenis over een periode van meer dan 200 jaar waarin het isolationistische Japan zijn kennis van de westerse cultuur en wetenschap toegediend kreeg door een klein aantal Nederlanders.
Hoe kwam deze unieke situatie tot stand?

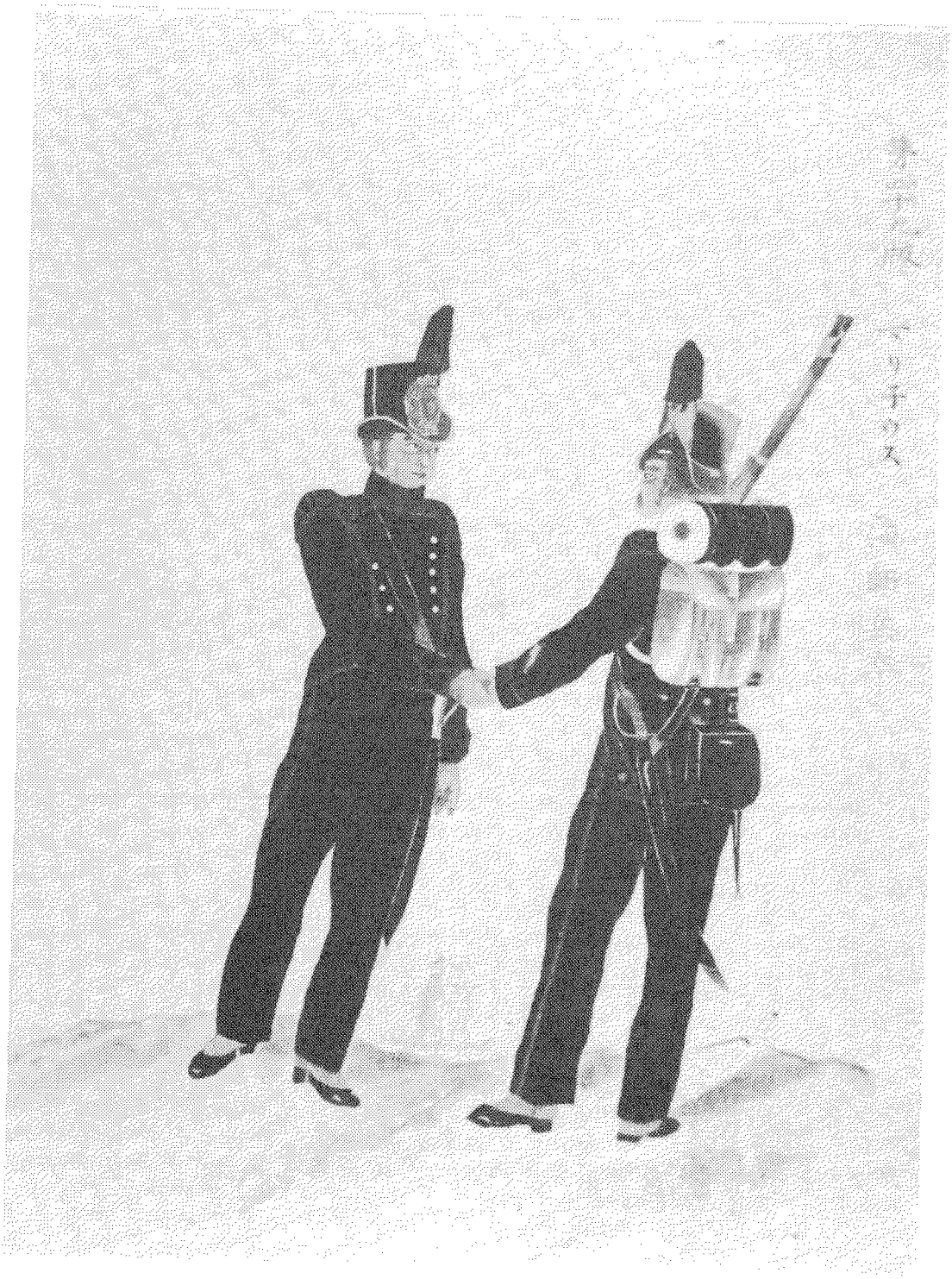

Legermuseum

Japanse copie naar Teupken.

Daartoe eerst maar wat jaartallen.

1543 De eerste Europeanen, drie Portugezen in een Chinese jonk bereiken Japan en worden hartelijk welkom geheten.

1549 arriveerde de beroemde Jezuïeten pater Franciscus Xaverius die de geweldige mogelijkheden voor het Christelijk geloof ontdekte in een land dat verscheurd werd door voortdurende burgeroorlogen.

1582 Reeds 130.000 bekeerlingen.

1600 Tokoegawa Iejasoe grijpt de macht en vestigt het Tokoegawa sjogoenaat.

1609 Het eerste Hollandse schip arriveert in Japan op uitnodiging van de Japanners.

1610 Vestiging van de Hollandse factorij in Hirado.

1616 Iejasoe wordt opgevolgd door zijn zoon Hidetade, die niets van het Christendom moet hebben. De steeds groter wordende groep Christenen begon teveel invloed te krijgen in een land, dat net bezig was uit de chaos van burgeroorlogen een strak en centraal geleid gezagsapparaat op te bouwen. De shogun's zagen ook duidelijk dat er een verschil was tussen de rode barbaren uit de noordelijke landen die slechts handel dreven en de handelaren uit de zuidelijke landen, die naast handel ook grote aantallen bijbels importeerden. De vreemdelingenhaat neemt toe.

1623 De Engelsen verlaten Japan.

1624 De Spanjaarden verlaten Japan.

1639 Ook de Portugezen vertrekken.

1640 Verbanning van alle buitenlanders, behalve enkele Hollandse en Chinese handelaren. Elke vreemde godsdienst op straffe des doods verboden. De grenzen worden gesloten, geen Japanner mag er meer uit of in. De Hollandse factorij wordt overgeplaatst van Hirado naar het kunstmatige schiereiland Decima bij Nagasaki.

1853 Commodore Matthew Perry verschijnt voor de kust en weet met de Japanners in

1854 een verdrag te sluiten. Hiermee was het land opengesteld voor buitenlanders.

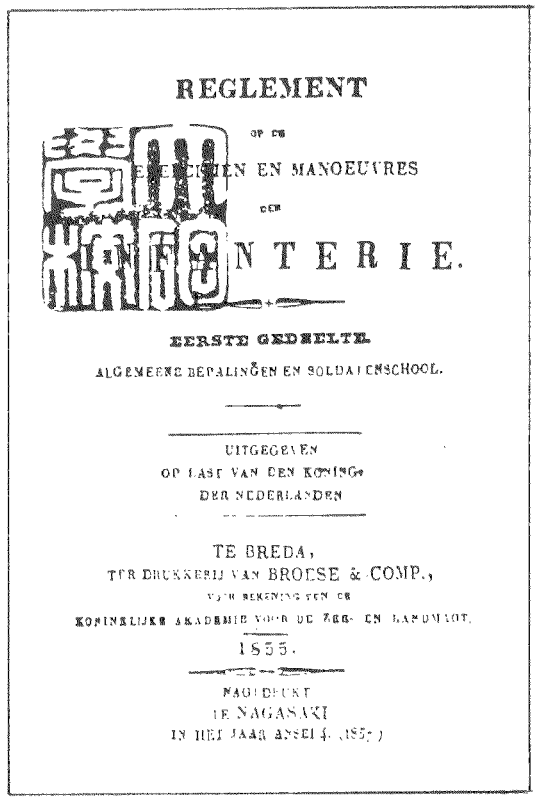
REGLEMENT

OP DE

EXERCITIEN EN MANOEUVRES

DER

INFANTERIE.

EERSTE GEDEELTE.

ALGEMEENE BEPALINGEN EN SOLDATENSCHOOL.

UITGEGEVEN

OP LAST VAN DEN KONING

DER NEDERLANDEN

TE BREDA,

TER DRUKKERIJ VAN BROESE & COMP.,

VOOR REKENING VAN DE

KONINKLIJKE AKADEMIE VOOR DE ZEE- EN LANDMACHT.

1855.

NAGEDRUKT

TE NAGASAKI

IN HET JAAR ANSEI 4. (1857.)

± 1800 De isolationistische politiek wordt enigszins versoepeld, waardoor niets meer in de weg ligt voor Japanners om westerse wetenschappen te bestuderen uit Nederlandse boeken. Ook de Nederlandse taal wordt nu bestudeerd, hetgeen erin resulteerde dat de onderhandelingen met Perry in het Nederlands werden gevoerd.

1853/54 De verschijning van Perry met een sterke vloot verschaft de Japanners het idee dat men om politiek mee te kunnen blijven spelen, ook een dergelijke vloot moet bezitten. De Nederlandse Marine wordt verzocht een Marine school en een artillerie school op te zetten met instructeurs van de Nederlandse Marine. Officier machinist H. Harder start een reparatiewerf en de *'Fabriek voor het Stoomwezen'*, de voorloper van het huidige Mitsubishi concern. Andere belangrijke marine na-

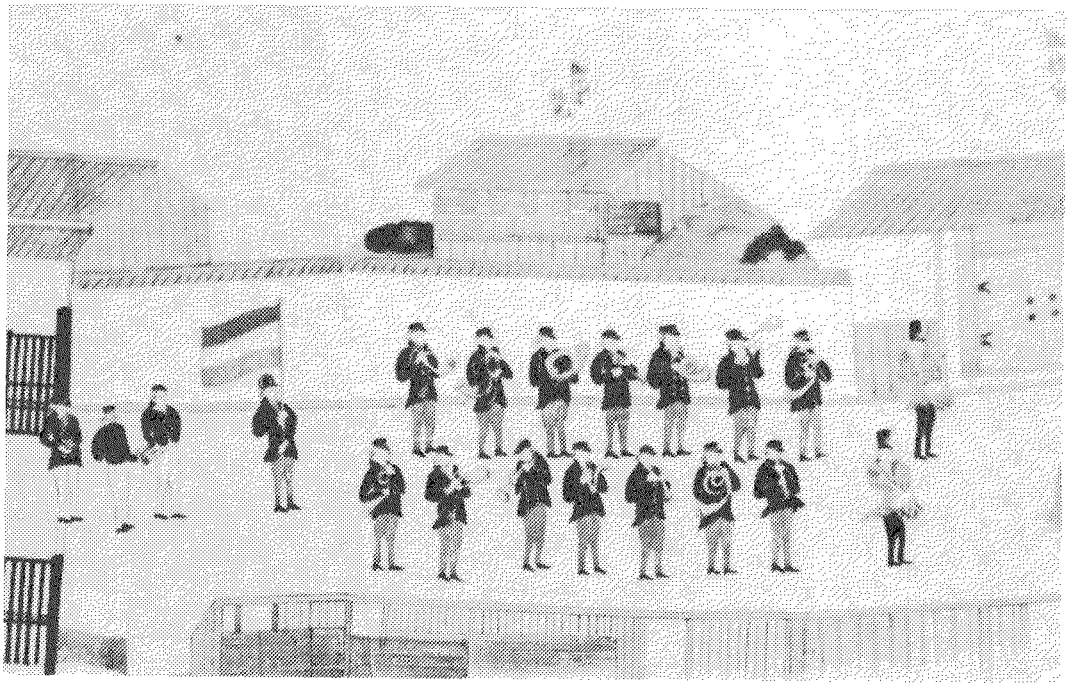

1844 Scheepskapel van Z.M. fregat 'Palembang'. Detail uit Japanse rolprent (lang 613 cm) voorstellende het overbrengen van een brief van Koning Willem II aan de Keizer van Japan. Ned. Ned. Hist. Scheepvaart Museum, Amsterdam.

Zr.Ms. Raderstoomschip 3e kl. 'Soembing'. Gebouwd in 1850 te Amsterdam; het werd in 1855 door Z.M. Koning Willem III aan de Keizer van Japan ten geschenke gegeven om de Japanners bij de opbouw van de Japanse Marine te helpen. Mariniersmuseum, Rotterdam.

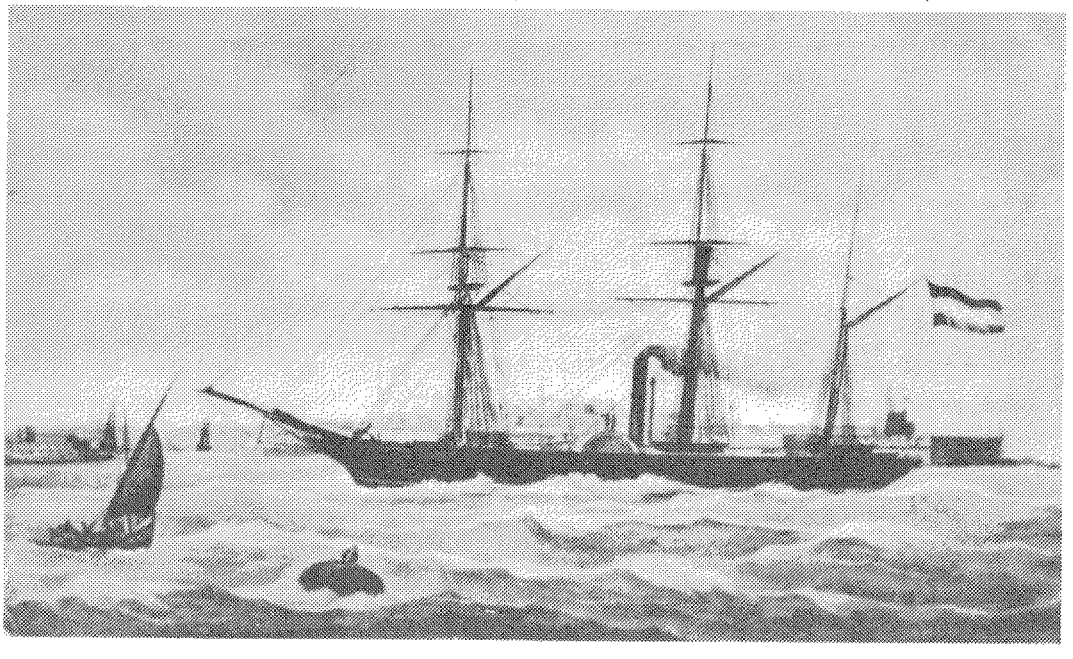

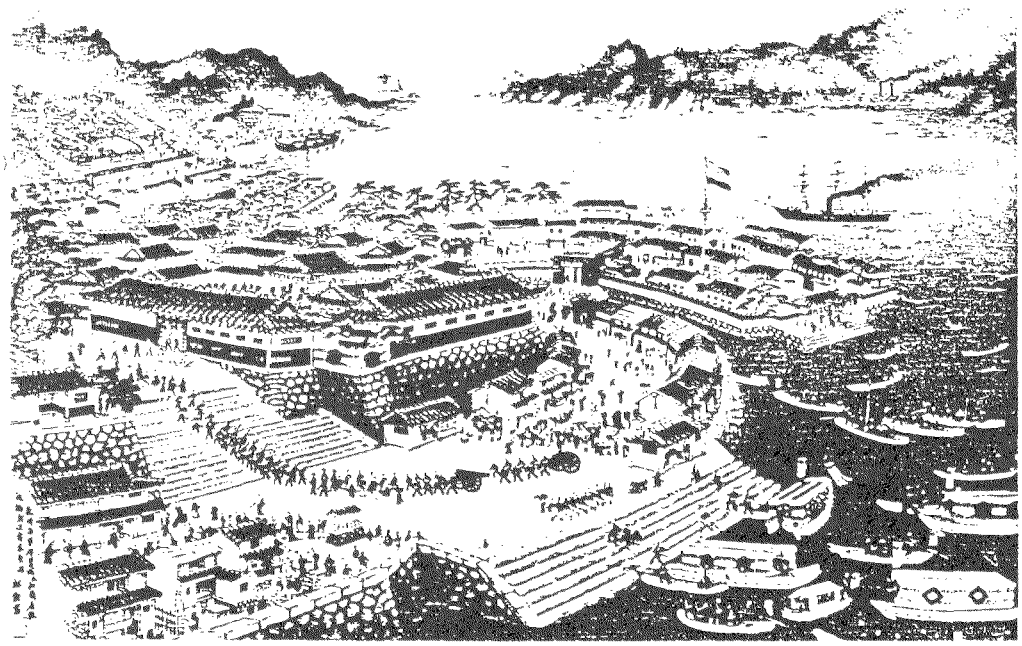

De Nederlandse Marineschool in Nagasaki. In de baai, voor Decima, Z.M. Soembing, die in 1855 door Koning Willem III aan Japan werd geschonken. Rechts op de achtergrond de 'Fabriek voor het Stoomwezen', gebouwd door H. Hardes, officier-machinist.

men zijn: Ltz. G.J.C. Pels Rijcken, W.J.C. Ridder Huyssen van Kattendijke en de arts Jhr. J.C. Pompe van Meerdervoort.

1855 Ktz. Coops draagt op 5 oktober 1855 Zr.Ms. Raderstoomschip *'Soembing'* op verzoek van de Japanners over.

1863-1866 Bouw van het Japans Marine schip Kaiyo-Maru in Dordrecht. N.B. dit schip verging reeds in 1868 en werd in 1975 boven water gehaald. In 1979 werd met deze vondsten een interessante tentoonstelling over de bouw van het schip in het museum te Dordrecht gehouden.

Er zijn natuurlijk nog veel meer jaartallen op te geven, maar die doen in het kader van dit verhaal verder niets ter zake. Het gaat namelijk vooral over de periode 1640-1854. De periode waarin de V.O.C. met een handvol compagniedienaren de factorij in Decima bezet hield. Zij mochten het schiereiland niet verlaten, behalve een maal per jaar om zich met geschenken naar de hoofdstad te begeven, een tocht van, uit en thuis, drie maanden. Vooral de artsen hebben zich bezig gehouden met wetenschappelijk werk, naar de ene kant bestuderen van de Japanse cultuur en naar de andere kant onderwijs geven in de westerse (Nederlandse) wetenschappen aan de Japanners.

De Japanners waren over het algemeen in dienst als tolk, een baantje dat velen juist zochten om de westerse wetenschappen te kunnen bestuderen. Geliefde onderwerpen voor de Japanners waren: geneeskunde, sterrenkunde, wiskunde, zeevaartkunde, scheepsbouw en krijgskunde. Juist dit laatste onderwerp is voor ons van belang omdat een aantal Nederlandse boeken vertaald of anders gezegd gecopiëerd werd. Omdat een select gezelschap van Japanse wetenschappers kennis van het Nederlands had, werd in 1854, na de openstelling van het land, de vraag naar Nederlandse boeken zeer groot. Totdat men ontdekte dat Engels een betere taal was om te leren.

Nu wat meer over de Japanse prentkunst en dan bedoel ik niet de overbekende prenten van landschappen, geisha's, toneelspelers etc. Ik doel hier vooral op de prachtige prenten die gemaakt werden om het leven van de

Hollanders op Decima te verduidelijken. Prenten die als het ware als een soort ansichtkaarten, als souvenirs, in Nagasaki verkocht werden aan al degenen die uit eigen waarneming de handel en wandel van de rode Barbaren wilden zien. Prachtige prenten die een goed inzicht verschaffen in het dagelijks leven van de Hollanders van toen.
Tot deze categorie behoren ook een groot aantal van wat wij nu zouden noemen pornografische prenten, ontstaan omdat de westerling *'het'* kennelijk anders deed dan de oosterling. Een onderwerp dat in Japan toentertijd niet in de taboesfeer lag en waarover kunstenaars ingelicht werden door de Japanse dames waarmee *'het'* dan gebeurde. Hollandse dames werden gedurende deze twee eeuwen op Decima niet toegelaten. Uitzondering is mevrouw Bornhoff met haar Javaanse dienstbode die beiden echter per kerende gelegenheid moesten vertrekken.
Er zijn dus twee soorten prenten te onderscheiden, namelijk prenten naar de natuur en prenten die gecopiëerd werden uit boeken. Tot de laatste behoren de door Mr. Carstens vermelde Teupkencopieën. Zij zijn echter niet de mooiste die gemaakt zijn. Er bestaat nog een copie van Teupken waaruit ik enige jaren geleden een prent, nr. 49. *'De hoedjesman'*, twee mariniers in de uniformen van 1813, in het Legermuseum aantrof.
Een prachtige prent in een vrije stijl met Japanse trekken en met weglating of wijziging van de details die men niet begreep.
De heer Carstens vermeldt echter niet dat er nog twee prenten aanwezig waren op de tentoonstelling te Leiden *'Vier eeuwen Nederland-Japan'*. De eerste is een *'natuuropname'* van het overbrengen van de brief van Koning Willem II aan de autoriteiten te Nagasaki ter doorzending aan de Shogun in Edo in 1844. Deze brief werd namelijk per fregat Palembang overgevoerd en in optocht door Nagasaki gedragen door marinepersoneel. De prent laat zien: twee tamboers van het Korps Mariniers, twee muzikanten van de scheepskapel, vier officieren met steek en drie niet nader te identificeren schepelingen.
Hetzelfde evenement had ik al eens eerder afgebeeld gezien op een rolprent van 613 cm (!) in het bezit van het toenmalig Nederlands



KTZ H.H.T. Coops (1793-1865), commandant van Z.M. Palembang met marinier en kanonnier. In 1844 bracht hij een brief van Koning Willem II aan de Japanse Shogun. Houtsnede in kleuren.
Rijksmuseum voor Volkenkunde, Leiden.

Historisch Scheepvaart Museum te Amsterdam. Op deze prent is de hele stoet afgebeeld en blijkt de scheepskapel uit veertien man te bestaan.
De tweede prent op de tentoonstelling aanwezig, stelt een Nederlandse marine officier, een marinier en een kanonnier bij een scheepskanon, voor.
Een prent afkomstig uit de periode na 1855 tijdens de door de Nederlandse Marine geleide Japanse Marineschool. Uit deze periode stammen nog een aantal prenten die op de tentoonstelling in Dordrecht te zien waren.

Met deze korte uiteenzetting hoop ik de leden van onze vereniging opmerkzaam gemaakt te hebben op een nieuwe bron voor onderzoek. Van een aantal prenten kon ik geen afbeelding krijgen, omdat de gehele tentoonstelling momenteel in het volkenkundig museum Justinus van Nassau in Breda tentoongesteld wordt.

H. RINGOIR

DE VERDEDIGING VAN JAVA IN 1811

VOORGESCHIEDENIS

Toen in januari 1795 ons land door franse troepen bezet was en na enig geharrewar de Bataafse Republiek werd uitgeroepen, vaardigde Prins Willem V als Opper-Directeur van de Verenigde Oost-Indische Compagnie, vanuit The Dutch House (ook bekend als Kew Palace) de zogenaamde Declaration of Kew uit, waarin hij alle gouverneurs opriep britse troepen in de door hen bestuurde koloniën toe te laten. Hierop werd verschillend gereageerd. Sommige gouverneurs haalden de Britten als bondgenoten in, anderen gaven zich zonder strijd over omdat ze geen middelen hadden om tegenstand te bieden, weer anderen boden tegenstand en moesten voor de overmacht wijken. In het algemeen was de stemming in de koloniën meer anti-brits dan anti-frans, omdat Engeland altijd de grote concurrent was geweest en van Frankrijk niets was te duchten, omdat dit land geen vloot bezat van enige betekenis. Wel speelde de angst voor een britse blokkade een rol, maar met name in Oost-Indië konden neutrale schepen produkten laden voor zowel neutrale als oorlogvoerende landen. Vooral amerikaanse schepen hebben tot 1812, toen Engeland en Amerika weer in oorlog raakten, een groot aandeel gehad in de vaart van Indië rond de Kaap naar de Oostkust van Amerika en neutrale havens in Europa. Toen in 1802 het gebied tussen de Mississippi en de Rocky Mountains van Frankrijk gekocht werd (the Louisiana Purchase) gingen de havens aan de Golf van Mexico zich ook met deze overzeese handel bemoeien.

Van 1795 tot 1813 heeft het verval van de handel in ons land bittere armoede gebracht en onder alle rampen die ons troffen, bleef altijd de hoop bestaan op de algemene vrede, die herstel van de welvaart zou brengen.

Het behoud van de koloniën zag men meer als een economische dan als een staatkundige noodzaak. Daarom werd met name in Batavia alles voortgezet op de oude voet. De in 1780 benoemde gouverneur-generaal Mr. Willem Arnold Alting bleef tot 1796 in functie en zijn opvolgers, Mr. Petrus Gerardus van Overstraten (1796-1801), Johannes Sieberg (1801-1805) en Albertus Henricus Wiese (1801-1808), waren echte Indischgasten, die door de Compagnie al benoemd waren tot Raden van Indië.

DE DEFENSIE

Rond 1780, toen Engeland onze koloniën bedreigde (en Frankrijk onze bondgenoot was), waren twee Zwitserse Regimenten (Waldner en de Meuron) en het Wurtembergs Kaapregiment naar Indië gezonden. Waldner was over talrijke vestigingen verdeeld, de Meuron was in 1796 op Ceylon overgelopen naar de Engelsen, Wurtemberg was voor een deel op Ceylon in krijgsgevangenschap geraakt. Na de vrede van Amiens, die op 25 maart 1802 gesloten was en op 18 mei 1803 alweer verbroken werd, was het 1e Regiment Mariniers omgedoopt tot 22e Bataljon Infanterie en naar Java gezonden. Daarnaast was in 1795 begonnen met het op europese leest schoeien van de in Indië aanwezige troepen (figuurlijk gesproken, want tot ver in de 19e eeuw streden onze indische wapenbroeders barrevoets).

Van oudsher bestonden die uit detachementen van verschillende grootte en landaard. Bovendien waren er schutterijen in de grootste nederzettingen. Maar eigenlijk was de defensie alleen bestemd en geschikt voor het afslaan van locale aanvallen. Voor externe defensie werd alleen vertrouwd op de vloot, waarbij bedacht moet worden dat de schepen die op Indië voeren vrij goed bewapend waren.

Toen duidelijk tegen Engeland gekozen was, moest rekening gehouden worden met een aanval uit het huidige India. Daar tot het

einde van het jaar 1807 nog steeds een vloot in Indië bestond, werden vooral de troepen in Batavia en Semarang gereorganiseerd en versterkt. Bepaald doortastend gebeurde dit niet. Zo werd in Batavia één Halve Brigade gevormd, die in 1799 werd uitgebreid tot vier Halve Brigades, in 1800 verminderd tot drie Halve Brigades, die in 1802 weer verenigd werden in één Halve Brigade. Te Semarang werd één Halve Brigade gevormd, bestaande uit twee bataljons. In 1803 werd hier het brigadeverband weer opgeheven, waarna de twee bataljons bleven bestaan. De artillerie bestond uit acht compagnieën kanonniers, een Compagnie te paard en een franse compagnie te Batavia, vier compagnieën te Semarang, compagnieën te Ambon, Ternate, Banda, Makassar en Soerabaja. Al deze compagnieën waren van verschillende sterkte. Als cavalerie was alleen aanwezig de Lijfgarde te Paard van Zijne Excellentie de Gouverneur-Generaal met twee eskadrons.

DE ORGANISATIE VAN DAENDELS

Hoewel de gouverneur-generaal Wiese door de Raadpensionaris Rutger Jan Schimmelpenninck tot luitenant-generaal der infanterie was verheven (een rang die gouverneurs-generaal alleen van 1743 tot 1761 hadden bekleed), had dit weinig invloed op de kwaliteit van de defensie en Koning Lodewijk verving hem in 1808 door Mr. Herman Willem Daendels. Dit was een man met een veelbewogen levensloop. In 1787 uitgeweken als patriot, keerde hij in 1795 met het Bataafse Legioen terug in ons land en werd met de latere graaf Dumonceau benoemd tot luitenant-generaal en belast met de organisatie van het Bataafse Leger. Nadat hij tweemaal had deelgenomen aan een staatsgreep, nam hij in 1800 ontslag omdat men kritiek had op de wijze waarop hij de verdediging van Noord-Holland geleid had. Koning Lodewijk riep hem weer in dienst en benoemde hem tot Gouverneur-generaal van Hollands Indië met de rang van Maarschalk van Holland. Over zijn optreden als landvoogd zijn de meningen nog steeds verdeeld. Hij heeft de Grote Postweg van Batavia naar Soerabaja laten aanleggen, maar ook geprobeerd een vlootbasis te bouwen aan de Meeuwenbaai, wat een ware ramp werd door het slechte klimaat waaraan duizenden arbeiders stierven. Hij heeft *'inlanders'* beschermd tegen knevelarijen, maar de sultan van Bantam trok hij eigenhandig van zijn troon, waarna hij zijn hoofdstad liet plunderen. De auteur van dit artikel heeft als gast van een javaanse regent een wajangspel gezien waarin (overigens naast Jan Pieterszoon Coen en Alexander de Grote) Toean Besar Goentoer voorkwam.
Het was een proppige figuur met een vuurrood masker voor. Hij zette steeds zijn handen in de zij, draaide zijn ellebogen vooruit en zei tot grote hilariteit van de toeschouwers een paar maal *'Gooperdom'*! (Sorry, zei dan de regent, dit is Daendels).
Zijn reorganisatie van de rechtspraak wordt nog steeds geroemd, maar Indiëkenners houden vol dat de britse luitenant-gouverneur Thomas Stamford Raffles de rechtspraak zo heeft georganiseerd dat die in 1816 door het nederlandse bestuur kon worden overgenomen. Zeker is dat hij de generaal-majoor Simon Ridder de Sandol-Roy onrechtvaardig behandeld heeft door hem zonder meer op de boot naar Holland te zetten en diens schoonzoon, de latere gouverneur-generaal Johannes Graaf van den Bosch als kolonel te ontslaan. De kolonel Jean Philip François Filz gaf op 17 februari 1810 Ambon over aan de Britten en werd naar Java overgebracht, waar Daendels hem liet terechtstellen.
Ambtenaren van hoog tot laag heeft hij beschuldigd van corruptie, maar zijn erfgenamen hebben tot 1844 geprocedeerd over de door hem vergaarde rijkdommen. De annexatie van ons land door Frankrijk werd pas in februari 1811 op Java bekend en de 20e door Daendels afgekondigd. Maar op 16 november 1810 (vier maanden na de annexatie) had Napoleon al een opvolger benoemd, die 16 mei 1811 op Java aankwam. Daendels diende nog als divisiecommandant in de Russische Veldtocht en werd in 1815 gouverneur van de nederlandse bezittingen ter kuste van Guinee, waar hij in 1818 stierf en begraven werd.
Bij alle kritiek op zijn beleid, kan Daendels niet ontzegd worden dat hij de grondslag heeft gelegd voor het Koninklijk Nederlands-

Indisch Leger, zoals dat tot 1950 bestond. Van de Halve Brigades, restanten van regimenten en allerlei detachementen maakte hij een leger, dat een buitenlandse vijand kon bestrijden. Kort na zijn machtsaanvaarding bestond het Koninklijk Hollands Leger in Indië uit:

1 regiment dragonders met 3 eskadrons,
3 regimenten infanterie, elk met 3 bataljons,
1 regiment jagers met 2 bataljons,
4 regimenten garnizoenstroepen met elk 2 bataljons,
1 regiment artillerie met 3 bataljons, elk bestaande uit zes compagnieën, waarvan één te paard.

Samen 19 bataljons infanterie, 3 eskadrons cavalerie en 18 compagnieën artillerie.
Verder kon voor de verdediging beschikt worden over:

de troepen van de Soesoehoenan van Soerakarta,
het Legioen van de Mangkoe Negoro (te Soerakarta)
de troepen van de regent van Madoera,
een aantal ongeregelde compagnieën van javaanse regenten.

DE GOUVERNEUR-GENERAAL JANSSENS

De opvolger van Daendels was een veel rustiger en waarschijnlijk ook kundiger man. In 1793 was hij als kapitein der infanterie in de strijd tegen de Fransen zwaar gewond geraakt en na herstel overgegaan naar de militaire administratie. Van 1797 tot 1800 was hij belast men de verzorging en betaling van de franse troepen in de Bataafse Republiek. Daarna werd hij Secretaris-generaal van het Departement van Oorlog. Toen bij de vrede van Amiens de door Engeland bezette koloniën werden teruggegeven, werd hij benoemd tot Gouverneur-generaal van de Kaapkolonie (die sedert 1795 in britse handen was). De bevolking van nederlandse en franse afkomst was vóór 1795 al patriottisch gezind en zeker wel ingenomen met herstel van het nu bataafse gezag. Een autochtone bevolking was er nauwelijks en onder Janssens werden Javanen als bedienden naar de Kaapkolonie gebracht (de zogenaamde Kaapse Maleiers). Toen de vrede in 1803 verbroken werd en Engeland weer een aantal koloniën in West-Indië bezette, was de Kaapkolonie afgesneden van het moederland. Ongetwijfeld heeft het niet teruggeven van Ceylon (dat in 1796 door de Britten veroverd was) en de herbezetting van West-Indië Janssens gesterkt in zijn opvatting dat Engeland er alleen op uit was de nederlandse koloniën te veroveren.
Toen in 1806 Kaapstad werd aangevallen, was niet alleen het garnizoen veel te klein, maar bood het uit Nederland gezonden 5e Bataljon van Waldeck geen tegenstand. Na terugkeer in Holland werd dit 5e Bataljon opgeheven en werden de andere Waldeckse troepen als bataljons van regimenten infanterie ingelijfd bij het Koninklijk Hollandse Leger. Janssens was toen weer terug op het Departement van Oorlog en werd in december 1807 Minister van Oorlog.
In 1809 werd hij op eigen verzoek gepensioneerd (hij was toen 47 jaar). Keizer Napoleon benoemde hem in 1810 tot Gouverneur-generaal der Franse Bezittingen ten Oosten van Mauritius, wat neerkwam op het eiland Java, want de Molukken waren al door de Britten bezet.

DE VIJAND

In de korpsgeschiedenis van de 112th/137th Heavy Anti-Aircraft Battery *'Java'* Royal Artillery komt de volgende toelichting op de *'Honour Title'* van de batterij voor: Having determined to make conquests in the East, Napoleon sent thousands of French troops to occupy Java in 1811. This threat to India was met by a force being sent to Java to oust the French. It included two companies of Royal Artillery, two of Bengal Artillery and one troop of Madras Horse Artillery. The force was successfully landed, but the defence was very strong and the well-placed enemy guns did great damage in our ranks. Eventually however, a determined attack broke the French resistance and their whole force was captured, thus destroying Napoleon's power in the East Indies.
Kennelijk waren in 1811 de inlichtingen

waarover de Engelsen beschikten niet geheel betrouwbaar, want op Java verbleef sedert 1795 alleen het 12e Bataljon Koloniale Infanterie, achtereenvolgens gecommandeerd door de kolonels P.A. Roubaud, J.C. Gosson, R. Jauffret en G. du Puy. Als troepencommandant was in 1810 de franse generaal Jumel onder Janssens gesteld.
En hoe de op Java aanwezige troepen zonder vloot India konden bedreigen, is niet duidelijk. Toch was de britse operatie groot opgezet. Elf duizend man infanterie, cavalerie en artillerie onder de luitenant-generaal Sir Samuel Auchmuty werden vervoerd op 57 transportschepen, die gedekt werden door 43 oorlogsschepen onder de admiraal Stopford. De Gouverneur-generaal Lord Minto bevond zich op de vloot en zou later een proclamatie uitvaardigen waarin de Hollanders op Java de bescherming van Engeland werd aangeboden.

DE EIGEN TROEPEN

Daar de franse generaal Jumel geen Nederlands of Maleis verstond, trad de brigadier G.H. von Gutzlaff op als Chef van de Generale Staf. Volgens de nog onder Daendels gemaakte plannen, waren de beschikbare troepen als volgt verdeeld:

te Batavia (brigadier F.W. von Lutzow)
1e Regiment Infanterie (kolonel A.L. van Diermen)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel G.E. de Moor)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel W. de Munnick)
- 3e Bataljon (luitenant-kolonel H. Thierens)

Regiment Jagers (kolonel J.E. Bonelle)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel M.B. Thörig)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel L. Vaillant)

2e Garnizoensregiment (kolonel J. de Lort)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel J.F. Landry)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel J.B. de Chasteauvieux)

Regiment Artillerie (kolonel A.G. Weinrich)
- 1e Bataljons (luitenant-kolonel F.X. Müller, 26-08-1811 gesneuveld bij Meester Cornelis). Het bataljon bestond uit zes compagnieën, waarvan de 1e Compagnie te Paard en de 2e Compagnie gedetacheerd was te Merak.

te Semarang (brigadier H.M. de Kock)
2e Regiment Infanterie (kolonel A.R. Jauffret)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel J. Eijssenbraun)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel C.L. von Liebenstein)
- 3e Bataljon (luitenant-kolonel P. Olivié)

4e Garnizoensregiment (kolonel C. von Franguemont Jr)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel C.F.W. Hallewachs)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel A.H. Chasteau)

2e Bataljon van Regiment Artillerie (luitenant-kolonel L. Lardant)
(het bataljon bestond uit zes compagnieën, waarvan de 1e te paard) met de 1e Compagnie te Paard van 3e Bataljon Artillerie (kapitein E. Brederode) onder bevel.

te Soerabaja (brigadier G.C.J. Raupp)
3e Regiment Infanterie (kolonel C. von Franquemont Sr)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel C.A. David von Franquemont)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel W. Buerlin)
- 3e Bataljon (luitenant-kolonel F.W. Roesler)

3e Garnizoensregiment (kolonel W.D. Chevreux le Grevisse)
- 1e Bataljon (luitenant-kolonel C.C. van Arnschild)
- 2e Bataljon (luitenant-kolonel J.P. Bartlo)

3e Bataljons van Regiment Artillerie (luitenant-kolonel L.C. du Crock)
- (alleen de 2e tot 6e Compagnie).

te Weltevreden (brigadier C.E. von Jett)
1e Bataljon van 1e Garnizoensregiment (luitenant-kolonel D. Basse)
Regiment Cavalerie (kolonel L.P. Mollenbeek) drie eskadrons.

DE OPERATIëN

Op 4 augustus 1811 werden onder dekking van de scheepsartillerie troepen geland nabij Tjilentjing (oostelijk van Tandjong-Priok). De landing verliep moeizaam door de natheid van het terrein (sawah's) en de, ook voor de soldaten uit India, ondragelijke hitte.

Pas op 6 augustus werd opgerukt in zuidwestelijke richting, maar bij de kampong Serani werd teruggekeerd omdat de weg niet geschikt was voor de artillerie. Daarna werd langs de kustweg opgerukt via Tandjong-Priok (toen nog een kampong) naar Antjol dat 's avonds bereikt werd.
Onderweg werden de brits-indische troepen steeds gehinderd door nederlands-indische troepen, die bruggen vernielden en dan terugtrokken.
Op 8 augustus werd Batavia bereikt, dat door de hollandse troepen ontruimd was na vernieling van de magazijnen. Langs Molenvliet, Rijswijk en Noordwijk werd op 9 augustus Weltevreden bereikt, waarvan de bezetting ook weer een volle dag vorderde. Pas op 12 augustus werd Struiswijk bereikt waar vanuit een voorbereide stelling een hollandse tegenaanval werd ondernomen. Daar stokte de opmars, doordat de aanvoersweg over Tjilentjing, Tandjong-Priok, Antjol, Batavia, Weltevreden veel te lang was. Waarop de vloot verplaatst werd naar de rede van Batavia, waar de artillerie aan wal gebracht kon worden. In Weltevreden waren 300 kanonnen buitgemaakt, maar zonder affuiten en dus onbruikbaar.
In Meester Cornelis waren onder de brigadier Von Jett sterke stellingen voorbereid waarin het gehele garnizoen inclusief de artillerie was samengetrokken. Veertien dagen werd hier de vijand tegengehouden door artillerievuur en patrouillegang. Pas nadat voldoende artillerie van de schepen was opgesteld begon op 26 augustus de aanval, die bestond uit een frontale aanval langs de Postweg, een omvatting links door het terrein en een omvatting rechts langs de weg over Kampong Malajoe tot zuidelijk van Meester Cornelis. Dit alles met zware beschietingen van onder meer de door matrozen bediende stukken scheepsgeschut.
De artilleriebeschieting had ondermeer tot resultaat, dat de karbauwen, die als trekdieren voor de artillerie en de bagagekarren gebruikt werden, volkomen dol werden en door de geledeeren gingen draven. Volgens een nog lang in het K.N.I.L. levende legende zou de franse generaal Jumel hier in de slag hebben ingegrepen door de indonesische soldaten aan te moedigen met het geroep van *'Lari, Lari'*, wat volgens het Zakwoordenboek der Maleise Taal wel hard lopen betekent, maar in de praktijk altijd gebruikt wordt voor hard weglopen. Inmiddels besloot Janssens de rest van de troepen terug te trekken op Semarang (langs de Postweg ruim 300 kilometer). In Buitenzorg (thans Bogor) gaf hij de kolonel Motman opdracht vluchtende troepen te verzamelen en naar Semarang te zenden.
Ongetwijfeld is de lange mars een verschrikking geweest met achterblijvers, deserteurs, plunderaars en brandstichters. Java had toen anderhalf miljoen inwoners en was bepaald dun bevolkt. Gelukkig durfde de luitenant-generaal Auchmuty de vervolging langs de Postweg niet aan en liet hij een deel van zijn troepen weer inschepen om naar Semarang te gaan. Op 3 september, toen de terugtocht naar Semarang al acht dagen geduurd had, werd Cheribon door de Britse Vloot opgeeist en door ene luitenant Van der Werf overgegeven. Achteraf is het deze jonge subaltern zeer kwalijk genomen, vooral omdat hij kort daarop in britse dienst trad. Maar met het kleine detachement dat hij commandeerde had hij hoogstens kunnen bereiken dat Cheribon platgeschoten werd. Toch was zijn overgave van betekenis voor het verdere verloop der operatiën. In de eerste plaats verscheen de franse generaal Jumel niets vermoedend per rijtuig in Cheribon, waar hij natuurlijk krijgsgevangen werd. Een werkelijk nadeel van de inname van Cheribon was, dat de britse commandant een kleine troepenmacht met enige artillerie naar de Kampong Karang Sambong stuurde, waar de terugtochtsweg naar Semarang werd afgesneden en een flink aantal krijgsgevangenen gemaakt, waaronder waarschijnlijk het gros van het 12e Bataljon Koloniale Infanterie, waarbij de generaal Jumel zich had bevonden voordat hij vooruit reed naar Cheribon. Overigens liet generaal Auchmuty pas op 5 september een deel van zijn troepen inschepen naar Cheribon, waar hij vernam dat Janssens zich reeds met een deel van de teruggetrokken troepen te Semarang bevond. Kennelijk wilde Janssens bij Semarang dezelfde tactiek volgen, die bij Batavia de

vijand twee-en-twintig dagen had beziggehouden.
Toen op 11 september de Britse Vloot voor Semarang verscheen, trok het garnizoen vechtend terug op Oengaran waar een sterke stelling was voorbereid. Eerder waren de troepen uit de Vorstenlanden en van Madoera al opgeroepen om het leger te versterken. De Madoerezen waren op mars gegaan maar werden teruggeroepen toen hun eiland door de Britse vloot bedreigd werd.
De troepen uit de Vorstenlanden zouden in hun eigen gebied wel waardevol geweest zijn, maar beschikten niet over levensmiddelentreinen, zodat alleen de voorhoede uitgehongerd bij het leger aankwam en niet veel presteren kon. Overigens zag Auchmuty heel goed het gevaar dat hem bedreigde, namelijk net als bij Meester Cornelis landinwaarts gelokt te worden, waarna Janssens zich kon terugtrekken op Soerabaja. Bovendien drong admiraal Stopford aan op een snelle bezetting van Soerabaja, waar de vloot tijdens de moesson een veilige ligplaats kon vinden.
Hoewel nog maar 1200 man in Semarang geland waren nam hij het, achteraf juiste, besluit de stelling bij Oengaran te laten bestormen. En op 16 september slaagden sepoys uit Bengalen er inderdaad in de hoogten te beklimmen waarop de stellingen gelegen waren. Mogelijk heeft de A-Troop Madras Horse Artillery hier ook de Honour Title 'JAVA' verdiend.
Voor Janssens was hiermee de strijd beslist. Terugtrekken op de Vorstenlanden had weinig zin omdat Auchmuty hem zeker niet zou volgen, maar Soerabaja innemen, waarvan het garnizoen al aangetrokken of onderweg was. Hij trok de rest van het leger terug achter de Kali Toentang (tussen Semarang, Ambarawa en Salatiga) en tekende op 18 september in een gelijknamige kampong de capitulatie van heel Java. Op 20 september landde een britse troepenmacht nabij Grissee en nam Soerabaja zonder strijd in.

BESCHOUWING:

Het operatieplan dat nog onder Daendels, waarschijnlijk door Von Gutzlaff ontworpen werd, was het enige dat bij het gemis van een vloot een geringe kans van slagen had. Immers door de vijand bij Batavia landinwaarts te lokken en in een goede stelling tegen te houden, werd een overmacht maar liefst 22 dagen opgehouden. Als het gelukt was de vijand na Oengaran de Vorstenlanden in te lokken, was de expeditie nog veel onaangenamer voor de vijand geworden, vooral als de inname van Soerabaja tot het begin van de moesson vertraagd had kunnen worden en de vloot naar India had moeten terugkeren. De indiase troepen hebben enorm geleden aan malaria, dezelfde ziekte waardoor in 1809 de engelse bezetting van Walcheren, na grote overwinningen, moest worden opgegeven.
Dat het plan mislukte is bijna geheel het gevolg van de doldrieste aanval van de sepoys op de stelling van Oengaran.
Vast staat dat in 1811 een leger van rond 8.000 man zonder steun van een vloot, een invasiemacht van 11.000 man gesteund door een machtige vloot, achtenveertig dagen lang het bezit van Java ontzegd heeft.

PERSONA DRAMATIS

Alle Europeanen mochten na de capitulatie naar hun geboorteland terugkeren of als burger op Java blijven. Luitenant-generaal Janssens keerde terug naar Frankrijk en werd territoriaal bevelhebber in de voormalig Hollandse provincies.
Van 1814 tot 1815 was hij Commissaris-generaal en Secretaris van Staat onder de Prins van Oranje, die belast was met de Opperdirectie van het Departement van Oorlog. Van 1815 tot zijn dood was hij Kanselier van de Militaire Willemsorde. Hij stierf in 1838 als generaal der infanterie.
Hendrik Merkus (later Baron) de Kock was oorspronkelijk zeeofficier. Toen in de jaren 1806 en 1807 alle hollandse schepen in Indië door de Engelsen tot zinken waren gebracht, werd hij van kapitein ter zee kolonel bij de staf van de Gouverneur-generaal. In 1815 keerde hij als generaal-majoor terug in Indië. Van 1819 tot 1830 was hij met een kleine onderbreking Commandant van het Leger in Indië. Hij overleed als luitenant-generaal.
Kolonel Van Diermen werd in 1813 commandant van het 1e Bataljon van het Hollandse Legioen van Oranje, in 1815 generaal-

majoor en in 1825 gepensioneerd als luitenant-generaal. Van 1815 tot 1820 was hij Provinciaal Commandant van Henegouwen en van 1820 tot 1825 van Utrecht. De brigadiers Von Gutzlaff en Von Lützow keerden niet terug naar Nederland en werden in 1818 en 1816 bevorderd tot generaal-majoor. Zij overleden respectievelijk in 1825 en 1822.
Zowel van de indische officieren die in 1811 naar Nederland terugkeerden, als van hen die op Java bleven wonen, is een groot deel teruggekeerd bij de koloniale troepen.
De indonesische soldaten konden namelijk in 1811 overgaan in dienst van de Honourable East India Company en toen in 1814 in Nederland weer koloniale troepen werden opgericht, waren het 19e tot 26e Bataljons Oost-Indisch Infanterie *'de reeds in Indië aanwezige troepen.'*
Door de ontbinding der regimenten in 1811 kon nooit worden vastgesteld hoeveel officieren, onderofficieren en soldaten bij de verdediging van Java gesneuveld zijn.

In het Indisch Militair Tijdschrift, dat van 1870 tot 1942 verscheen, is in 1871 in vijf afleveringen een artikel opgenomen: *'De verdediging van Java 1808-1811.'*

Als daarna de verdediging van Java in de krijgsgeschiedenis ter sprake komt, is het bijna altijd met de vermelding van onbekwame officieren, ongedisciplineerde inheemse troepen en onbetrouwbare indische vorsten. Koning Lodewijk en Keizer Napoleon hebben weinig kunnen doen voor de versterking van de indische defensie, maar na de Russisch-Japanse oorlog heeft de luitenant-generaal J.B. van Heutsz (MWO 1) betoogd dat leger en vloot aanmerkelijk versterkt moesten worden om een buitenlandse vijand te kunnen weerstaan. En toch kon het débacle van 1811 zich in 1942 herhalen. Toen was er ook wat aan de defensie gedaan (onder meer vliegtuigen besteld en betaald in Amerika), maar het was to little and to late. Zou dat misschien *'hollanditis'* zijn?

J. ALBARDA

MILITAIRE GEDENKTEKENS (18)

Rectificatie: No. 324, regel 4 van boven covotas moet zijn: civitas. Aan het einde van no. 324 bijvoegen: Bron: SEOS.

335. **Aardenburg** (Z). Boerderij aan de Herenweg 5. Gedenksteen. Opschrift:
Aan G.L. Lannoije-Daeninck 1944
Uw gastvrijheid - + - Ons behoud.
Vervaardigd door: Piet d'Hont. Onthuld in 1947. Betreft een gedenksteen aangeboden door gevluchte inwoners aan een landbouwer die onderdak verleende. Bron: Gemeente Aardenburg.

336. **Abbenes**, gem. Haarlemmermeer. Hoofdweg 1479. Gedenknaald. Opschrift:
ALBERTUS ANTONIUS MARIA HOEKSTRA, geb. 10 aug. 1923
JOHAN VAN DER HULST geb. 14 maart 1925
BERNARDUS JACOB LENDERINK geb. 7 mei 1918
leden der K.P.
zij werden 8 september 1944 op deze boerderij door de wrede bezetter neergeschoten.
Zij offerden hun jonge leven voor de vrijheid van het vaderland voor het behoud van het gemaal 'de LEEGHWATER' in dienst van de ondergrondse strijdkrachten.
Bron: SEOS.

337. **Amsterdam.** Haarlemmerweg. Kruis. Opschrift: Gefusilleerd 15 dec. 1944 P.J. Elias - H.J. Verkuyl - M. Verkuyl.
Bron: SEOS.

338. **Amsterdam.** Harmoniehof. Vrijheidsboom met randversiering. Ontwerp: Van der Valks marmerhandel.
Bron: SEOS.

339. **Amsterdam.** Jan van Galenstraat 14. Gedenkteken Joodse grossiers. Ontwerp: Hildo Krop, geplaatst: 1959. Bron: SEOS.
340. **Amsterdam.** Jan Postmahof. Plaquette. Ontwerp: Frits Sieger. Bron: SEOS.
341. **Amsterdam.** Jan Tooropstraat. Wandschildering n.a.v. de februaristaking in de rekreatiezaal van het Gemeentelijk Vervoersbedrijf. Ontwerp: Lex Horn. Bron: SEOS.
342. **Amsterdam.** Javakade. *'Zeeman op uitkijk'*. Beeldhouwwerk. Ontwerp: Pieter Starreveld. Bron: SEOS.
343. **Amsterdam.** Jonas Daniël Meyerplein. *'Dokwerker'*. Ontwerp: Mari Andriessen. Geplaatst in 1952. Dit monument is elk jaar middelpunt van de herdenking van de februaristaking van 1941. Bron: SEOS. Dit beeld komt ook voor op een *'Herdenkingspostzegel'* van 1965,ontwerp: Otto Treumann.
344. **Amsterdam.** Johan Limpersstraat. Vrouwenfiguur. Ontwerp: C.E. Bruyn. Geplaatst in 1969. Het beeld werd door Limpers in 1940 gemaakt en in 1969 aangekocht door het Komitee ter nagedachtenis van Johan Limpers. Het beeld stelt voor: *'O, Kora, dochter van Zeus'*. Bron: SEOS.
345. **Amsterdam.** Keizersgracht 566. Gereformeerde Kerk. Reliëf. Ontwerp: onbekend. Opschrift: *'In den nacht van twaalf september negentienhonderdvierenveertig werd het onschuldig bloed vergoten van TACKE FERWERDA sinds negentienhonderddertien dienaar des Woords der Gereformeerde Kerk te Amsterdam en stierf SIEBREN VAN DER BAAN, koster van dit kerkgebouw den heldendood. In dit alles zijn wij meer dan overwinnaars.'* Bron: SEOS.
346. **Amsterdam.** Kerkstraat 107. Reliëf. Ontwerp: onbekend. Bron: SEOS.
347. **Amsterdam.** Kinderdijkstraat. Boom met plaquette. Ontwerp: onbekend. Bron: SEOS.
348. **Amsterdam.** Konfektie Centrum, Amsterdam. Beeld van Koningin Wilhelmina. Ontwerp: N. Onkenhout (beeldhouwer). Het ontwerp van dit beeld staat op het terrein van het Oorlogs- en Verzetsmuseum te Overloon. Het is een monument ter herinnering aan *'De Moeder van het Verzet'*. Bron: SEOS.
349. **Amsterdam.** Stadsschouwburg. Plaquette kunstenaarsverzet. Ontwerp: onbekend. Bron: SEOS.
350. **Amsterdam.** Marnixplein. Gedenksteen en bevrijdingsboom. Ontwerp: onbekend. Bron: SEOS.
351. **Amsterdam.** Marnixstraat 317. Sint Joris en de draak. Ontwerp: Jan H. Gregoire. Geplaatst in 1946. Bron: SEOS.
352. **Amsterdam.** Marnixstraat 424, voor het De La Mar-theater. Beeldje mannenfiguur. Vervaardigd door Hildo Krop in 1947. In de Spieghelschool was gevestigd het aanmeldingsbureau voor de *'Arbeitseinsatz'*. Op 4 januari 1945 schieten verzetsstrijders de N.S.B.ers die daar werken neer. Als wraak werden op 6 januari 26 Nederlanders zonder vorm van proces gefusilleerd. In de *'Telegraaf'* van 18 november 1971 staat vermeld dat in de nacht van 6 op 7 november dit beeldje gestolen is. Het beeldje was in september ook al eens gestolen en werd toen in het Vondelpark teruggevonden.
(Kan een van de leden mij berichten of dit beeldje weer teruggeplaatst is?)
353. **Amsterdam.** Mauritskade. Plaquette in de muur van de Heineken Bierbrouwerij. Tekst: *'Gedurende de Duitse overheersing 1940-1945 werden in deze gebouwen door de stichting Centrale Bedrijfskeuken Amsterdam ten zuiden van het IJ 5.247.889 liter voedsel bereid ten behoeve van het personeel in de Amsterdamse industriebedrijven.*
354. **Amsterdam.** Meteorensingel. Vogel. Beeldhouwer: J.W. Havermans. Geplaatst in 1950. Bron: SEOS.
355. **Amsterdam.** Mosplein. Beeldhouwwerk *'Vogel'* van Hendrik J.J. Dannenberg. Geplaatst in 1951. Deze Phoenix is een detail van het monument voor de gevallenen in Amsterdam-Noord. Burgemeester d'Ailly sprak de woorden: *'Herinnering aan het leed en tegelijk het streven naar een nieuwe, betere toekomst.'*

356. **Amsterdam.** Museumplein Monument Zigeuners *'Hel en vuur'*. Van Heleen Levano. Uitvoering: Aannemingsen handelsbedrijf Sturm b.v. uit Zaandam. Het beeld stelt voor man, vrouw en kind vluchtend voor vuur, dat achter hen hoog oplaait. Op de sokkel een bronzen plaat met tekst: *'Zigeuner monument ter nagedachtenis aan de miljoenen omgekomen zigeuners in de Tweede Wereldoorlog aangeboden aan de stad Amsterdam door de Stichting Rom-L augustus 1978.'* Onthuld door Koko Petalo (koning der zigeuners) op 25 november 1978. De zigeuners hebben 1 augustus uitgekozen voor hun jaarlijkse dodenherdenking. In de nacht van 31 juli op 1 augustus 1944 werden 5000 mannen, vrouwen en kinderen zigeuners tegelijk vergast.

357. **Amsterdam.** Museumplein. Monument Ravensbrück. Dit is het herinneringsmonument van de vrouwen van Ravensbrück. Ontworpen en gesigneerd door: Guido Eckhardt, Joost van Santen en Frank Nix. Technisch adviseur: Ben Burgers. Beschrijving: Op een hardstenen plateau staan 11 rechthoeken van aluminium ongeveer in een halve cirkel. Excentrisch staat een pilon van 398 cm hoogte met gleuven van plexiglas, die lichtbundels doorlaten, welke met tussenpoos de platen beschijnen; daarbij is een klop en een geruis hoorbaar om de stilte te accentueren. Tekst op twee platen: *'Vrouwen van Ravensbrück 1940-1945'* en *'Voor haar die tot het uiterste neen bleven zeggen tegen het fascisme.'* Onthuld: 25 april 1975, precies 30 jaar na de bevrijding van dit kamp. Bron: SEOS.

358. **Amsterdam.** Nieuwe Achtergracht (GGD). Herdenking personeel van de Gemeentelijke Geneeskundige Dienst. Plaquette. Maker: onbekend. Tekst: *'Aan hen van onze dienst die in de jaren 1940-1945 vielen als slachtoffers van het Duitse schrikbewind. Het personeel van de G.G. en G.D. plaatste deze steen ter hunner gedachtenis. Augustus 1947.'* Bron: SEOS.

359. **Amsterdam.** Nieuwmarkt. Joods Museum. Plastiek. Ter gedachtenis van de leden van de Oostjoods Arbeiders Cultuurvereniging Sch. An-Ski. Onthuld op 22 november 1979. Beeldhouwer: Jannes Limpberg. Het uitgangspunt van dit beeld is de Poolse grafsteen. Bron: SEOS.

360. **Amsterdam.** Oosterbegraafplaats. Verzetsmonument, 1948. Ontwerp: Hildo Krop. Vrouwenfiguur met vlag. Bron: SEOS.

361. **Amsterdam.** Nieuwe Oosterbegraafplaats. Erebegraafplaats geallieerde militairen die rond en in Amsterdam zijn gevallen. Kruis met zwaard. Bron: SEOS.

362. **Amsterdam.** Nieuwe Oosterbegraafplaats. Monument *'Buchenwald'*. Urn met as. Ontwerp: onbekend. Bron:: SEOS.

363 **Amsterdam.** Nieuwe Oosterbegraafplaats.(Nieuw) gedenkteken Auschwitz. Ontwerp: Jan Wolkers. Het monument stelt voor gebroken spiegels. *'Voorgoed kan op die plaats de hemel niet meer ongeschonden weerspiegeld worden.'* Dit was het idee van de ontwerper. Opschrift: *'Nooit meer Auschwitz.'* Onthuld op 23 januari 1977 door burgemeester Samkalden. Bron: SEOS.

364. **Amsterdam.** Nieuwe Zijds Voorburgwal. Hoofdpostkantoor. Gedenkplaat gevallen PTT-personeel. Ontwerp: Jan Postmahof. Tekst:

1940 1945

Wij gedenken onze gevallen collega's

A. Alberts	N. Denneboom
J. Beek	P.R. Dielmeyer
J.J. Bergmans	S. Duka
J.v.d. Berg	H.v.d. Hal
M.v.d. Berg	J.W.J. Heeren
S. Beugeltas	C.H.v.d. Heide
I. Cohen	S.J. Hoepelman
I.N. Cohen	I. Isaac
N. van Delft	I. Jacobs.

Bron: SEOS.

365. **Amsterdam.** Noordermarkt. Noorderkerk. Beeldhouwwerk omgekomen Jordaanbewoners in W.O. II. Ontwerp: Ezechiël J. Hoek. Bron: SEOS.

366. Amsterdam. Olympisch Stadion. Beeld omgekomen sportbeoefenaars. Mannenfiguur. Beeldhouwer: Prof. F. Carasso. 1947. Bron: SEOS.
367. Amsterdam. Oosterburgergracht. Reliëf. Ontwerp: Hildo Krop. Gedenkteken voedselvoorziening hongerwinter 1944-1945 op de eilanden. Bron: SEOS.
368. Amsterdam. Oosterkerk. Reliëf van Hildo Krop. Bron: SEOS.
369. Amsterdam. Plantage Kerklaan 36. Plaquette gevallen personeel bevolkingsregister. Ontwerp: Jhr. Willem J.H.B. Sandberg.
370. Amsterdam. Plantage Middenlaan, v.m. Hollandse Schouwburg. Hier werd de Joodse bevolking van Amsterdam verzameld alvorens te worden afgevoerd naar de Duitse vernietigingskampen. Een gebouw zonder voordeur, op de binnenplaats een zuil met tekst: *'Ter herinnering aan hen die werden weggevoerd.'* Deze zuil staat op de Joodse ster, de Davidster. Tegen een van de muren staan drie natuurstenen zerken, deze stellen het gezin voor: vader, moeder en kind. Daarnaast een tekst uit psalm, 119: *'Mijn ziel druipt van kommer, richt mij op naar Uw Woord.'* Onthuld op 4 mei 1962 door burgemeester Van Hall. *'Het gezin'* is ontworpen door Joh. Leupen. De Davidster, de zuil en de eeuwige vlam door S.L. Hartz en H.H.P. Waterman. Bron: *'Een paar minuten is het stil.'* Beelden van de oorlog, door Pierre Janssen. Uitg. N. Samsom n.v. Alphen a/d Rijn.
371. Amsterdam. Plantage Westermanlaan. Monument kunstenaarsverzet. Hand als symbool van het verzet. Ontwerp: Carel Kneulman, 1973. Beeldhouwer: Gerrit v.d. Veen. Bron: SEOS.
372. Amsterdam. Plein 1940-1945. Carillon. Bron: SEOS.
373. Amsterdam. Polderweg 10. Beeldengroep moeder met twee kinderen. Ontwerp Herman Janzen, 1950. Bron: SEOS.
374. Amsterdam. Postjesweg/Marco Polostraat. Reliëf. Ontwerp: onbekend. Bron: SEOS.

C.A. HESHUSIUS

Uit de dagboek van Luitenant Donck (XXVIII)

METEEN HET BINNENLAND IN

De dag na Donck's aankomst in Lho Semawé was de overste weer terug:

'Des morgens (22 april 1902) *mij gemeld bij de overste; vernam van hem dat ik morgen met luitenant-adjudant Ramaer naar Geudong ga, om daar een bivak te betrekken.'*

Wij voegen hier een schets van het Departement van Oorlog (DvO) bij; goede stafkaarten met een schaal van 1 op 50.000 waren toen nog niet aanwezig. En omdat in het verdere verloop van het dagboek de nodige plaatsnamen zullen worden genoemd, zullen wij proberen deze, waar nodig, aan te geven met betrekking op hetgeen reeds op de schets staat. Zo kan men dan bij benadering in dit moerassige gebied weten waar alles zich heeft afgespeeld. Toch was de streek belangrijk omdat van west naar oost de grote militaire tramweg van de latere Atjeh-tram in opbouw was. Het tracé vinden we op de schets:

'Van Lho Semawé is de spoorweg in aanbouw, naar het westen over Peusangan naar Meureudoe; naar het oosten over Geudong en Lho Soekon naar Edi. Het bivak Geudong zal dus dienen om het werk te beschermen. Vroeger heeft daar aan de Kroeng Pasee een compagnie gelegen; wij zullen daar dus het zaakje weer opnieuw inrichten.' (Kroeng=rivier)

Op 23 april ging Donck naar Geudong dat over de patrouilleweg op circa 25 km afstand lag: *'Tijdig de mars ingegaan, waren wij om 12 uur al in Geudong, waar wij spoedig aan het werk gingen, om voor logies te zorgen. Het meeste lag*

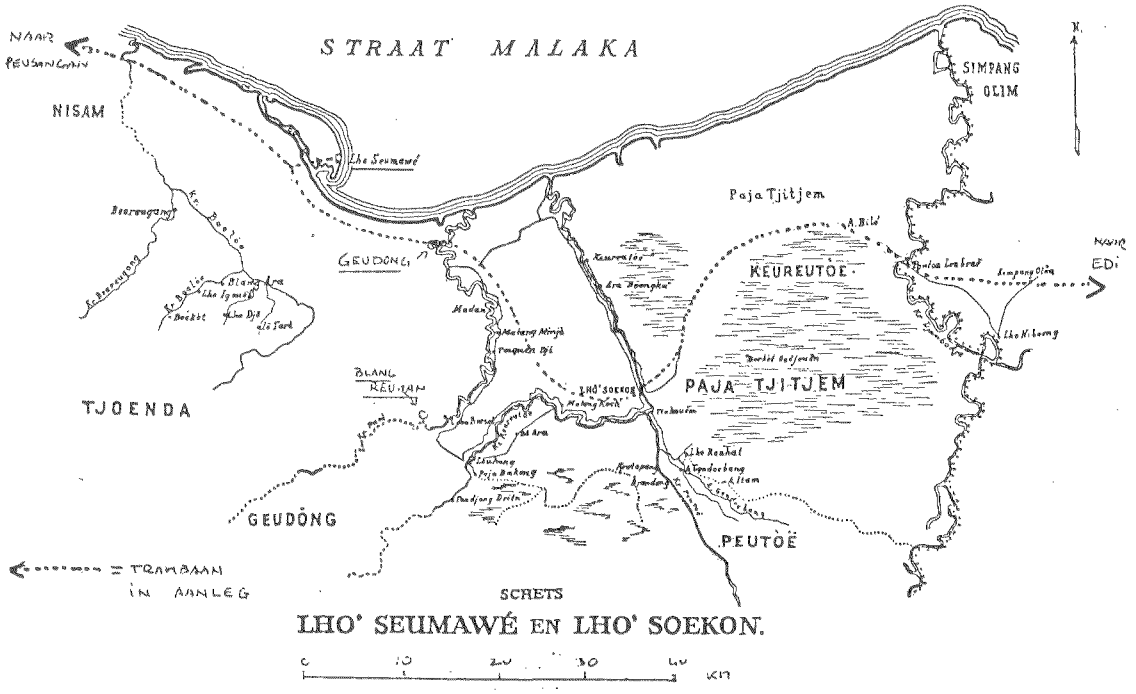

Schets van het gebied van Lho Semawé en Lho Soekoen ter oriëntatie bij de berichten uit het dagboek. *(Uit 'Atjeh', H.C. Zentgraaff, Batavia, 1938, blz. 123).*

tegen de grond. Alles is dus zeer primitief, maar dat komt t.z.t. wel in orde.'

DONCK WEER OP PATROUILLE

En de dag daarop: *'Vandaag een patrouille gemaakt naar het bivak Lho Soekon aan de Kroeng Keureutoë, waar een compagnie van het 12e Bataljon is gelegerd. Van Geudong gingen we eerst naar het oosten tot aan de Keureutoë rivier en toen verder stroomopwaarts. De kampongs strekken zich hier ook als één bewoond oord langs de rivieren uit; tussen de rivieren liggen de sawah's of moerassen. Het zijn vrij brede rivieren, die bij bandjirs grote stroken land blank zetten* (bandjir=door regen gezwollen). *De afwatering is zeer slecht; vandaar de vele moerassen. Tegen half twaalf waren wij op Lho Soekon. Hier lag een stoombarkas van de genie, welke van uit zee tot aan het bivak kan opstomen; geen wonder dat het bivak prima in orde was. Wij bleven hier rijsttafelen en een middagdutje pakken, daar wij in het duister terug wilden. Om zes uur marcheerden wij af. De rijstvelden waren droog wat het marcheren gemakkelijk maakte.'* Wij weten dat in de tropen de duisternis om 6 uur valt. Het waren toch maar forse afstanden, 30 km heen en ook even ver terug, maar kennelijk langs voetpaden. Vermoedelijk werd met opzet de terugtocht bij duisternis ondernomen om een aangenamer temperatuur te hebben en ook om in de vele te doortrekken kampongs of atjehse dorpen aan te tonen dat de patrouilles op de meest onverwachte tijdstippen present konden zijn. Wanneer de rijstplanten op de velden staan, worden deze overvloedig bevloeid en spreekt men van sawah; als de halmen geoogst zijn is alles weer droog, zodat het bij de terugweg geen problemen opleverde. De volgende beide dagen bleef Donck in en om Geudong werkzaam en hij ging pas weer in de mars in de nacht van zaterdag op zondag: *'Verscheidene kamponghoofden uit de omtrek kwamen vandaag in het bivak voor het treffen van een regeling voor wat het maken van wegen betreft. Het is noodzakelijk dat deze er komen.*

Collega Ramaer is op wegen-inspectie en ik zorg voor de opbouw van het bivak. Later kwam de overste met de controleur (bestuursambtenaar-gezagheb-



Militairen die de Atjeh-tramweg maakten. Een geheel ander beeld toonden de patrouilles van genie-personeel zoals men hier rond 1900 op de noordkust van Atjeh ziet in Donck's tijd daar. Uiteraard veel werkvolk, ook dwangarbeiders en ook europees civiel personeel. Maar daar achter de pioniers. Bouwen was hoofdzaak, liefst beschermd door infanterie; als het moest vocht de genie ook. Hier de genie gereed voor verplaatsing naar het gebied voor de bouw. Voorp genie-officieren, de man rechts van de lantaarn in kapitein J.D. Berkhout.

(Collectie A.F. Berebak-Berkhout)

ber) *Tuylink op bezoek. Zij brachten de post mee: een brief van mijn verloofde in Holland. De overste zei dat we hier een paar maanden blijven. En dus zal ik mijn huisjongen naar Lho Semawé sturen om nog wat benodigdheden op te halen. Er komt hier ook een chinese tokohouder, die tevens broodbakker is; zodat wij des morgens dan brood kunnen eten. Van de patrouille bij nacht kwam ik om vier uur in de morgen thuis; niets bijzonders beleefd. Alleen de inlandse soldaten lopen slecht en zijn zeer onachtzaam. Ik doe moeite om de atjehse taal te leren, maar de uitspraak is zo moeilijk.'*

Dat de inheemse soldaten slecht liepen mag geen wonder heten want wij moeten ons realiseren dat het gros van hen geen schoeisel verstrekt kreeg en dat deze manschappen dus op hun blote voeten liepen. Het zou nog lang zo doorgaan want nog in 1910 was bij de niet-bereden eenheden - dus bij de infanterie - nog 15% van de inheemsen zonder schoeisel; met streefde toen er naar om allen van schoeisel te voorzien.[1] Aan Ambonnezen en Menadonezen had men allengs wel schoenen verstrekt, maar bij de Javanen en andere landaarden (en die vormden het gros) moest dat allemaal nog komen.

Dat luitenant Donck pogingen deed om de landstaal te leren kennen, pleit erg voor zijn instelling, want dat was een uiterst belangrijke zaak en er waren helaas te veel officieren die geen atjehs spraken en de taal ook niet verstonden. Een zeer moeilijke uitspraak; wij waren er recentelijk zelf getuige van en zagen Atjehers beleefd glimlachen vooral wanneer wij trachtten de eu-klank goed uit te spreken; daarvan bestaan, naar men ons mededeelde, wel 8 variaties . . .

ZWEMMEN, REGISTRATIES EN EEN CHOLERA-BIVAK

In de hitte was het ook wel eens prettig om te kunnen zwemmen; omdat er toen nog geen



Circa 1900, als modern stukje van 'toen' helemaal in het lege land een der stationnetjes van de Atjeh-tramweg; de militaire lijn, gebouwd door de genie, waarvan de baan in verschillende aparte segmenten werd geconstrueerd. Nadien werden de stukken weer met elkaar verbonden tot één geheel (517 km) en uiteindelijk aangesloten op het spoorwegnet in Deli. Spoorbreedte slechts 0,75 m; in 1916 overgenomen door de Staatsspoorwegen.
(Collectie Kon. Instituut voor de Tropen, alb. 302/58b; neg. 128/33)

zwembaden waren, moest dat in de rivier die bij het bivak stroomde: *'Vanmiddag fijn in de kali gezwommen; hier behoef je niet bevreesd te zijn voor krokodillen.'* Men bofte toch maar in Geudong want overal elders was het zwemmen in rivieren een riskante zaak.

'De bevolking moet geregistreerd worden, zodat wij de hele dag bezig zijn geweest om passen in te vullen. Deze zijn van perkament-papier, welke pas de Atjeher in een bamboe kokertje bewaart.' Voorts had het Nederlandse gezag bepaald, dat ter controle op subversieve acties van verzetszijde, dat ieder volwassene de pas steeds bij zich moest dragen. Uiteraard rees hiertegen bij de onafhankelijk gezinde Atjeher wel verzet en juist de recalcitrante elementen trachtten de maatregel zo veel mogelijk te ontduiken. Op hun beurt maakten geregelde patrouilles steeds controle-ronden. Soms ook kon men er wel om lachen: *'In de morgen de werkers aan de weg gecontroleerd en daarna weer passen uitgeschreven. De mensen, alleen de mannen, moeten uiterlijke kentekenen opgeven voor noteren en deze ook laten zien, hetgeen nog al eens tot hilariteit wekt.'*

Op 2 mei kreeg Donck een speciale opdracht: *'Om half twaalf kwam de overste met een transport van Lho Semawé. Hij verwelkomde mij met de order: Donck, maak je maar klaar, over een half uur ga je met het transport mede naar het bivak Blang Reumah. De overste gaf mij verscheidene orders mede en een half uur later was ik op weg. Blang Reumah ligt een paar uur stroomopwaarts van Geudong. Vroeger heeft daar een grote colonne tijdelijk gebivakeerd, toen de cholera onder de troep uitbrak. Thans is daar een mobiele colonne van 40 europese en 40 inlandse fuseliers, waar de kapitein de Voogt het bevel over voert. Maar de kapitein zit nu in Lho Semawé en is daar commandant van de 600 man tellende 4e compie welke over verschillende*



Het bivak Blang Reumah, zoals Donck dat meemaakte, gelegen aan de rivier Kroeng Pasee. Een sombere en macabere indruk met een trieste herinnering aan doden vroeger bij een cholera-epidemie. Het voorterrein is ontdaan van bomen om voldoende schootsveld te hebben. De daken van blad lekten als een zeef; veel blubber; veel zieken en ongedierte. Geen oord om er een vakantie in door te brengen. *(Collectie C.M. Donck)*

detachementen is verdeeld. Bij mijn aankomst moest ik de daar aanwezige 2e luitenant Bouman met 20 bajonetten naar Seuleunjo (een paar kilometer zuidelijker aan de rivier) zenden, terwijl bij mij de adjudant-onderofficier zou blijven. Behalve patrouille lopen moesten ook verschillende wegen aangelegd worden. Dit laatste is ook wel nodig, want de sawah noordwest van Blang Reumah is één moeras, waar wij tot aan de knieën door trokken. Het bivak ligt op de rechter oever terwijl op de linker oever een klein bivakje was, waar 18 draagpaardjes staan; voor dekking is daar dan 10 man nodig. Om de vijf dagen gaat een transport naar Lho Semawé; de ene dag heen, de volgende dag terug. Even zuidelijk van het bivak beginnen de eerste heuvels van het gebergte. Mijn eerste werk zal echter zijn het bivak zelf wat op te kalefateren, daar de atap bedekkingen vreselijk lekken.'(atap=dakbedekking van bamboeblad)

ELLENDE IN BLANG REUMAH

De transporten met paarden om zware lasten te dragen was in Blang Reumah noodzakelijk omdat het bivak niet per boot bereikbaar was zoals te Lho Soekon. Hoe zo'n aan- en afvoertransport er uit zag vertoonden we op een foto in aflevering XVII. En gelukkig zat bij het dagboek een foto van dit bivak, waarbij de simpele dakbedekking duidelijk zichtbaar was. Er kwamen enige tegenslagen: *'Op 3 mei: het eerste ongeluk; een europese fuselier valt met zijn schouder in zijn bajonet; gelukkig niet gevaarlijk. Na hem verbonden te hebben, een dokter is er niet . . . , liet ik hem toch maar naar Lho Semawé brengen. Ons bivak heeft de vorm van een vierkant, het is anders een armzalig zoodje. Toen ik merkte dat het kali-water niet gefiltreerd werd, heb ik terstond een achttal petroleum blikken daartoe ingericht; de kok heeft het toezicht daarop. De verbinding tussen de*



Het zijn brede rivieren in het moerassige gebied zuid van Lho Semawé; hier de wat kleinere Kroeng Toën. Het is een foto van latere jaren, namenlijk uit 1934, maar voor het beeld doet dat er weinig toe. Twee KNIL-fuseliers worden hier met een gammel vlotje overgezet en men ziet dat er een geduchte stroom staat. Uiteraard staan bij zo'n overtocht beveiligings patrouilles aan de oever; een ideaal moment voor een overval door verzetslieden. (Collectie W.J.H. Martens)

twee bivaks wordt onderhouden door een 'raket', zijnde een klein bamboe vlot dat over een kabel loopt. Ik heb ook lange tijd aan het bed gezeten van een inlands fuselier, die vrij ernstig ziek werd. Ik was bang dat het cholera zou worden. Gelukkig kwam de zieke tot rust; op de kinine sliep hij in.'[2]

Wij kunnen ons voorstellen dat Donck, zonder arts, in angst heeft gezeten bij ziekteverschijnselen, temeer daar hij bemerkt had dat in dit voormalige cholera-oord nog steeds niet de nodige hygiënische maatregelen van kracht waren. Hoewel men reeds aan het eind van de 19e eeuw door kreeg hoe de ziekte verspreid werd, hebben onze expedities naar Atjeh ernstig onder de cholera geleden; kali-water is nagenoeg steeds besmet door ontlasting van lijders, waarbij men moet weten dat men in Indië bij voorkeur stromend water als riool bezigt. Zo was er altijd wat; was het geen cholera, dan dreigde de beri-beri (avitaminose) en was dat er niet dan moest met kinine gewerkt worden om de malaria te bestrijden. Maar dat was nog niet alles in Blang Reumah; in begin mei noteerde Donck: *'Het ongedierte teelt hier welig; een paar dagen geleden vond ik des avonds bij het naar bed gaan een rat in mijn bed. Vanavond ben ik door een schorpioen in mijn bovenarm gestoken. Dat voelde ik; om te voorkomen dat ik koorts zou krijgen, heb ik de wond door de ziekenoppasser open laten maken en met amonia ingewreven. En des avonds wordt onder de tafel een vuurtje van afgevallen bladeren gebrand, om de muskieten te verdrijven. Wij zitten nu steeds in de regen en dat maakt het hier een modderpoel.'*

VERGEEFSE JACHT OP PANGLIMA POLEM

Inmiddels was Donck er in coördinatie met collega's van omringende detachementen op uitgetrokken omdat vernomen was dat de ongrijpbare opstandelingenleider Panglima Polem met zijn benden in het nabije geberg-

te zou zitten. Van drie zijden kwam men het terrein in met het maximale waar mee kon worden uitgerukt zonder het bivak weerloos achter te laten. Dat waren van elders 17 man en nog eens 20 terwijl Donck als sterkste met wel 30 bajonetten verscheen. Na een paar dagen zwaar werk bleek alles voor niets te zijn geweest. De overste was nog een dag overgekomen om een mogelijk succes mee te maken, doch keerde ook maar naar de kust terug.

'Wij hebben te weinig manschappen om alle opdrachten te vervullen. Wil ik de bergen in, dan mag ik daar niet heen als ik geen 40 bajonetten heb, die krijg ik echter nooit bij elkaar; ga ik er niet heen dan krijg ik een opmerking. Atjeh heeft te weinig troepen, dat is het euvel.'

Als men de statistieken bekijkt, waren er in 1902 in Atjeh 224 officieren en 6.684 militairen beneden de officiersrang, waaronder 1.776 Europeanen en 4.908 militairen van inheemse landaarden. Dat lijkt heel wat, maar bekijkt men de aantallen van de aanvullingen aan troepen per jaar, dan zit men om en bij de 80 officieren en om de 3.000 overige rangen en dat zegt ook weer genoeg, want de aanvullingen kwamen om de vertrekkenden en afgevoerden en de verliezen te compenseren.[3] Overigens zou het tot september 1903 duren alvorens Polem zich in Lho Semawé zou komen melden en zou ophouden met het verzet; Donck was toen al uit Atjeh vertrokken.

EEN TWEETAL ONTMOETINGEN

De jacht op Polem bleef echter de gemoederen beheersen en niet alleen in het gebied van het 12e Bataljon van overste Berenschot. Op 16 mei 1902 de volgende notitie: *'In de namiddag kreeg ik bezoek van de kapitein Colijn, die tijdens de afwezigheid van Tuylink met het civiel bestuur in het Geudongse is belast. Het adjudantschap bij de generaal van Heutsz schijnt niet zo druk te zijn of hij kan wel twee maanden gemist worden. Met hem kwam mede de eerste-luitenant Steyn van Hensbroek, met twee brigades marechaussee. Deze brigades staan ter beschikking van de controleur van het bestuur (en nu dus tijdelijk aan kapitein Colijn).'*

Genoemde luitenant zou in september van het zelfde jaar in Atjeh sneuvelen in een verwoed gevecht. Kapitein H. Colijn daarentegen, toen bijna 33 jaar en reeds drager van de Willemsorde, zou al in 1907 het KNIL verlaten en later als politicus een belangrijke rol in Nederland spelen, onder meer viermaal als minister-president. Ook Donck zou op Atjeh met hem te maken krijgen, doch dat zien wij nader in de volgende afleveringen.

Noten:

1. Wetenschappelijk Jaarbericht van de Vereniging ter beoefening van de Krijgswetenschap, jg. 1910, hoofdstuk over KNIL, blz. 464-516.
2. Petroleumblikken waren destijds in Indië een even gewone verschijning als tegenwoordig jerrycans. Een blik had een vierkante bodem met zijden van bijna 30 cm en het was zo'n 50 cm hoog, met handvat en van stevig blankgekleurd blik. Lege blikken werden bij patrouilles gebruikt om levensmiddelen en andere dingen droog mede te voeren.
3. *'Atjeh-1896'*, A. Kruisheer, Weltevreden, blz. 304/305.

FILMDAG

30 maart 1985

OPROEP

De Tactische Commissie van de Stichting Menno van Coehoorn zoekt in verband met het opstellen van een studie betreffende het leven en werken op forten van de Nieuwe Hollandsche Waterlinie contact met diegenen, die uit eigen ervaring of uit overlevering gegevens kunnen verstrekken over de mobilisatie van 1914-1918 en/of die van 1939-1940. Het functioneren van en het leven op de forten is van belang, meer in het bijzonder wat betreft de forten Ruigenhoek, Rijnauwen en Honswijk. Ook bestaat er interesse voor foto's uit die tijd.

Zij, die over gegevens beschikken worden verzocht contact op te nemen met de secretaris van de commissie, de heer J. Vuyk, Oostmaaslaan 362, 3063 DD Rotterdam, telefoon: 010-143397.

Jaarrede van de voorzitter, uitgesproken op de 18e Algemene Vergadering op 13 oktober 1984 te Soesterberg

Dames en heren,

Mede namens de overige bestuursleden heet ik U allen recht hartelijk welkom op deze 18e Algemene Vergadering van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie. Het is verheugend zo vele leden hier aanwezig te zien. Ons aller dank gaat uit naar de Directeur van het Militaire Luchtvaartmuseum voor de geschonken gastvrijheid om hier niet alleen de vergadering te houden, maar ook onze andere activiteiten van de dag, de ruilbeurs, de thema-expositie *'Nederlandse Militaire Luchtvaart'*, de veiling, borrel, lunch en lezing. En zeker mogen wij de overige stafleden van het museum en de Sectie Militaire Luchtvaart Historie van de Luchtmachtstaf niet overslaan in onze waardering. In het bijzonder niet ons medebestuurslid, de heer J. van den Berg, die het initiatief nam om ons jaarlijkse hoogtepunt hier in dit vergrote en verjongde museum te houden.

Ons programma van vandaag heeft naast de traditionele indeling nog een extra dimensie verkregen, want behalve de ruilbeurs zijn er nòg twee zaken: de gehouden veiling ten bate van de Stichting Diekerhoff Fonds en de lezing die ik na de vergadering zal inleiden.

Veel van wat er in het afgelopen verenigingsjaar is gebeurd, staat al in de verslagen van de secretaris en van de penningmeester, zodat ik, om niet in herhaling te vervallen deze punten niet alle ga noemen, tenzij er iets bijzonders valt te vermelden.

Nu, in het algemeen dan: onze vereniging. Het gaat redelijk goed en financiëel zijn wij gelukkig gezond. Ondanks de terugloop van

De veilingmeester en zijn assistent hadden de handen vol.

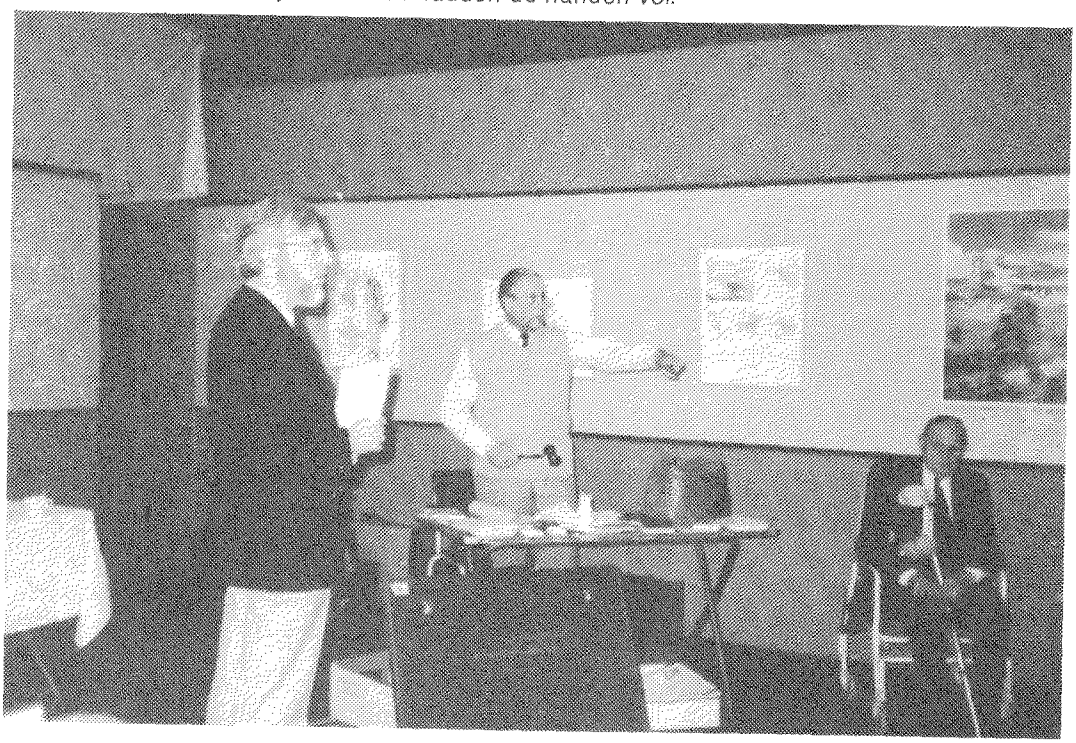

onze inkomsten en de hoger wordende lasten, behoeven wij in het komende jaar gelukkig niet over te gaan tot een verhoging van de contributie. Inderdaad, het aantal leden is niet gestegen, het is gedaald. Op zich zelf is dat verschijnsel niet schokkend; overal om ons heen zien wij dat men ten gevolge van de recessie en bezuiniging diverse lidmaatschappen opzegt: vakverenigingen, liefdadigheidsinstellingen, periodieken, politieke partijen, kortom, alle soorten van andere verenigingen.
Natuurlijk is het terugvallende aantal leden niet prettig, want vele leden maken onze vereniging sterker en zelfstandiger. Daarom wil ik van deze plaats U allen opwekken en ook die leden die niet aanwezig zijn en deze rede in ons orgaan zullen lezen, om in het komende jaar één of meer nieuwe leden te werven. U weet, dat U bij onze redactieleden voor dit doel reeds verschenen nummers van Mars et Historia kunt opvragen: en tevens ook vouwbladen met basisgegevens over onze vereniging, alsmede een invulstrook, waar op een nieuw lid zich kan opgeven. Let U eens op hoeveel potentiële leden er nog rondlopen, die nog niet van het bestaan van onze vereniging weten. Want onze vereniging - en ik wil dit benadrukken - is er voor ALLEN die zich verdiepen in de studie van de militaire geschiedenis, het ceremonieel, de tradities, uniformen, emblemen, wapens zowel als voertuigen, muziek en onderscheidingen, versterkingen, miniatuurfiguren, gedenktekens, boeken, vaandels, genealogie en folklore, kortom, in alle verschijningsvormen van militaire aard in de meest uitgebreide betekenis en in het bijzonder die van Nederland en de (voormalige) overzeese Rijksdelen.
Vele zijn de activiteiten geweest op het gebied van excursies en het vertonen van militair-historische films, de contacten op de diverse ruilbeurzen, de publicaties in ons orgaan, terwijl ook de oprichting van de Stichting Diekerhoff Fonds een belofte voor de toekomst schept inzake de stimulering van auteurs op ons gebied.
Een zinvolle samenwerking heeft doorlopend plaats gevonden met organisatoren van ruilbeurzen om ons heen, welke druk werden bezocht, terwijl ook contacten werden geopend of onderhouden met groeperingen waarmede wij raakvlakken hebben. Publiciteit werd geschapen voor verzamelingen van militair-historische aard, zowel die bij de diverse korpsten van de krijgsmacht alsmede die van particuliere aard.
Onze bijzondere waardering en aandacht gaat uit naar de werkzaamheden van de afdelings-correspondenten. U weet het en U kent deze: 22 in getal! De correspondentschappen beslaan tesamen een zeer groot gebied van de militaire historie: de leiders daarvan geven adviezen en informatie op velerlei punten en willen ook graag dat men hen raadpleegt. Ik zou willen zeggen: zoek geregeld contact met hen wat hun kennis en ervaring zijn verrassend groot. Zij zijn voor onze vereniging werkelijk onmisbaar. Binnenkort zal ons dagelijks bestuur weer met de afdelingscorrespondenten samen komen.
Maar er is meer: wat bijvoorbeeld te denken over een boekwerk betreffende de Nederlandse decoraties dat ook in het buitenland de aandacht heeft getrokken en waarvan een exemplaar door de betreffende correspondenten op Soestdijk is overhandigd aan onze beschermheer Z.K.H. Prins Bernhard der Nederlanden. En ook verschijnt over enige maanden een boekwerkje over de vooroorlogse eskadrons pantserwagens. Mogelijk komt er iets in die geest over de gedenktekens en monumenten van militaire aard. En dan denken wij ook aan de vaste rubriek in Mars et Historia die steeds meer bekendheid verwerft vanwege de veelheid in weinig woorden, *'Militariade'*.
Als gevolg van de activiteiten onzer vereniging bij de lustrumviering in 1981, kreeg zij, mede door de steun en waardering van het Ministerie van Defensie, steeds meer bekendheid in den lande. Dit uitte zich onder andere in meer contacten op verschillend gebied en in een aantal uitnodigingen voor bestuursleden bij evenementen van andere groeperingen van gelijkgestemden.
Het bestuur is inmiddels begonnen met een aantal voorbereidingen met betrekking tot de viering straks in 1986 van het 20-jarig bestaan van de vereniging. Ook nu wordt gestreefd naar een waardig beleven van het vierde

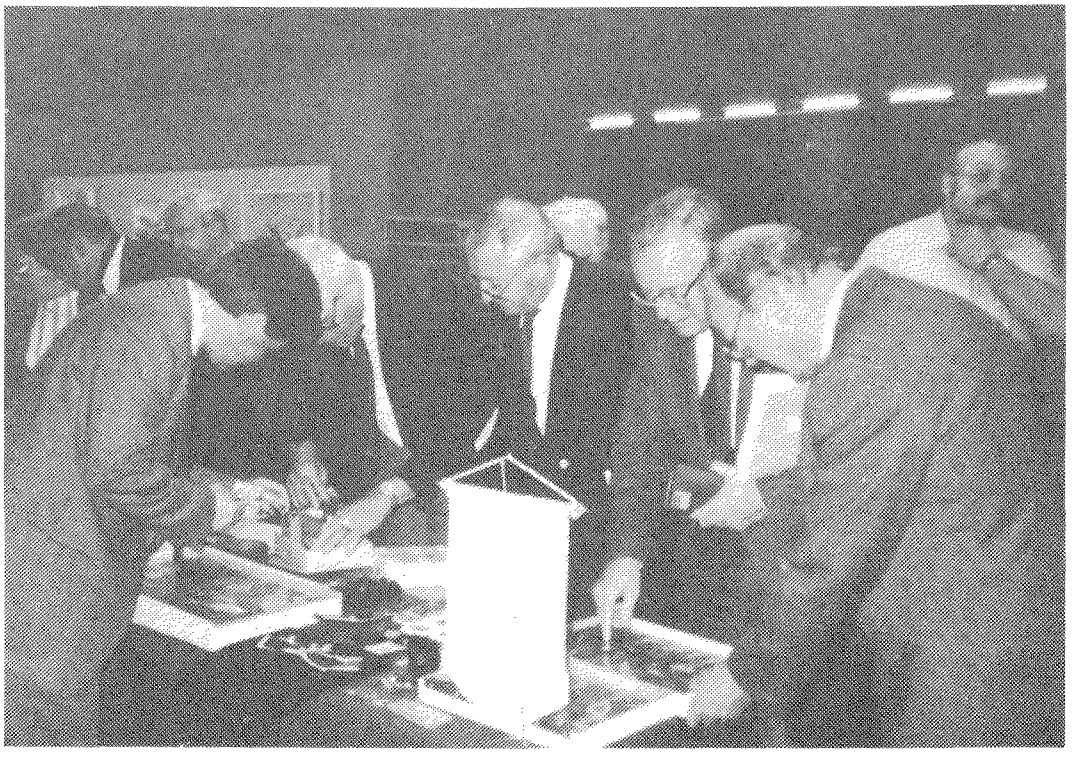

De ruilbeurs was een geweldig succes.

lustrum.
Gegevens hierover zullen U tijdig bereiken, maar ik kan nu alvast mededelen, dat er wederom een tentoonstelling van een paar weken zal worden georganiseerd.
En tevens zal - der traditie getrouw - weer een uitgebreid lustrumnummer van Mars et Historia verschijnen. Ik wek hierbij alle afdelingscorrespondenten op en niet alleen deze, maar ook U allen, om toch vooral kopij voor dit nummer te schrijven. En voorts om het bestuur gedurende deze vergadering en ook daarna te adviseren welke auteurs van naam nog meer dienen te worden uitgenodigd om een bijdrage voor dat extra-nummer samen te stellen.
Met uw aller steun zal het bestuur, en met her onze afdelingscorrespondenten, doorgaan op de ingeslagen weg. Met U zullen zij voort gaan met nog meer mensen om ons heen te verzamelen, die belangstelling hebben voor de militaire historie en die daaruit de wijze lessen zullen willen trekken, welke er in zijn te vinden. Allen die zich daarvoor interesseren zien wij gaarne in onze gelederen en wij hopen niemand te zullen afschrikken door hoogdravendheid en streven naar perfectie alleen. Want in onze vereniging moet men zich thuis voelen met een interesse hoe eenvoudig men die zelf wel vindt.
Het beleid zal zich in het komende jaar dan ook richten op aangepaste alsook gerichte grotere activiteiten binnen het bereik van onze polsstok.
Hartelijk voor Uw gehoor en een prettige voortzetting van deze vergadering.

Ledenadministratie:
B.C. Cats
Claudiagaarde 72
1403 JR Bussum.

J. van den BERG

Verslag Najaarsexcursie 1984

Door 25 leden van Mars et Historia werd op zaterdag 22 september j.l. deelgenomen aan de excursie naar Zutphen. Pessimistisch gewapend met paraplu's, de weersverwachtingen voor deze dag waren ook niet best, verzamelden de deelnemers zich in de restauratie van het NS-station Zutphen, alwaar de koffie voortreffelijk smaakte. Na een welkomstwoord en een korte inleiding door de organisator van deze dag, onze oud-voorzitter de kolonel b.d. Heshusius, vertrok het gezelschap richting kruittoren. Daar aangekomen werden we door de heer H. van Douwe op onnavolgbare wijze ingewijd in het leven van de speelgoedsoldaat. Beginnende bij een vitrine vol marine mannen en andere maritieme zaken, volgden de regimenten elkaar in snel tempo op, een werkelijk unieke verzameling. Wat waren de kinderen van toen toch bevoorrecht boven de kinderen van nu, die worden opgescheept met verfoeilijke computerspelletjes. Interessant was ook de uiteenzetting over de wijze waarop de loden soldaatjes worden gegoten. Na aanbieding van het laatste jubileumnummer van ons verenigingsorgaan en de verenigingsdas, vertrokken we naar het restaurant *'Het Yssel-paviljoen'*, waar eerst gezellig koutend van een aperitief werd genoten en vervolgens de lunch alle eer aangedaan.
Het middagprogramma ving aan in het restaurant met een inleiding door de VVV-gids, de heer A. Burgers, die zich zou ontpoppen als een enthousiast verteller en een groot kenner van de Zutphense historie. Tijdens zijn smeuige verhalen, doorspekt met anek-

Een aandachtig gehoor bij de Berkelruïne.



dote's, was een ieder één en al oor. Prachtige plekjes kregen we te zien, zoals oude stadswallen, binnenplaatsen en kerken, echt te veel om op te noemen. Aan het einde van de rondgang kreeg de heer Burgers een stoffelijk blijk van dank en namen de deelnemers afscheid van elkaar. Sommigen keerden huiswaarts, anderen besloten nog wat te vertoeven in dit prachtige stadje.
Een woord van dank tenslotte aan de kolonel b.d. Heshusius. Het was een hele fijne dag, die vlekkeloos verliep, ja er was zelfs een afspraak gemaakt met de weergoden, *'regen pas na vijven'*, hetgeen geschiedde.
De voorbereidingen voor een excursie vergen veel tijd, verkenning, afspraken maken, financiën regelen enz. Leden die nog niet hebben deelgenomen aan deze leerzame dagen wil ik gaarne opwekken dit een volgend keer wel te doen. U zult er geen spijt van hebben!

BOEKBESPREKING

EMBLEMEN VAN DE KONINKLIJKE MARINE

De afdeling maritieme historie van de marinestaf zal in de serie *'Bijdragen tot de geschiedenis van het zeewezen'* ook enige boeken laten verschijnen over de emblemen van de Koninklijke Marine. Het plan bestaat om vier of vijf boeken uit te geven die gewijd zijn aan de emblemen van schepen, vliegtuigeskadrons en inrichtingen van de Koninklijke Marine. Alle emblemen zijn, hetgeen overigens ook het geval is met de emblemen van de Koninklijke Luchtmacht, aangebracht in eenzelfde omlijsting. Bij de Koninklijke Marine bestaat de omlijsting uit een tros die aan de onderzijde bijeenkomt in een platte knoop; het embleem wordt gedekt door een zgn. botenkroon en het geheel aangebracht op twee gekruiste ankers.
Boek I is eind augustus 1984 uitgekomen en omvat 21 emblemen van de onderzeebootjagers van de A- en B-klasse, de Van Speyk-klassefregatten, het vliegkampschip Karel Doorman, de kruiser Hr.Ms. De Zeven Provinciën en van de geleidewapenfregatten Hr. Ms. De Ruyter en Tromp. De afbeeldingen der emblemen zijn van de hand van illustratief medewerker van de afdeling maritieme historie Joes Wanders. Het boek is daarnaast fraai verluchtigd met weinig bekende scheepsfoto's, oude platen en schilderijen van de illustrator.
De serie wordt uitgegeven in een losbladig systeem, waardoor de mogelijkheid wordt geboden dat de schepen die de sterkte zijn afgevoerd en later onder dezelfde naam wederom in dienst worden gesteld, er tussen gevoegd kunnen worden.
Het boek vermeldt behalve de omschrijving van het embleem enige gegevens over het schip dat het embleem voert, alsmede een opsomming van de oorlogsschepen die het embleem in het verleden hebben gevoerd. In de betrokken gevallen is een korte geschiedenis van de naamgever vermeld. Jammer is dat de bestemming van de oorlogsschepen die van de sterkte zijn afgevoerd en die niet aan een buitenlandse marine zijn verkocht niet is vermeld. Het formaat van het boek is 23 x 21 cm; aantal bladzijden is 153, het geheel in een vierringsband met harde kaft. Het boek dat de titel draagt *'Emblemen van de Koninklijke Marine'* is te bestellen bij de Afdeling Maritieme Historie van de Marinestaf, t.a.v. Joes Wanders, Jan van Nassaustraat 112, 2596 BW 's-Gravenhage. Het verschuldigde bedrag ad *f* 35,- dient binnen tien dagen na ontvangst van het boek te worden overgemaakt op postrekening nummer 552780 ten name van het ministerie van defensie (marine), Afdeling Financieel beheer Koninklijke Marine, Koningin Marialaan 17 te 's-Gravenhage, met de vermelding *'Emblemen K.M. deel I'.*

B.C. Cats.

32 TFS Het enige 'koninklijke' Amerikaanse squadron, onder redactie van Hans Loeber en Gerard H. Sprenger. Omvang: 80 blz. formaat 29,2 x 21,2 cm, rijk geïllustreerd, paperback, *f* 29,50. ISBN 90.6707.052.1. UGI-codering 510.

Op 16 november 1984 is het 30 jaar geleden dat het 32nd (destijds nog 512th) Tactical Fighter Squadron zijn intrek nam in Camp New Amsterdam op de vliegbasis Soesterberg. Gedurende

drie decennia heeft deze Amerikaase elite-gevechtseenheid in NATO-verband een belangrijke bijdrage geleverd aan de vrede in Europa en aan de Nederlandse luchtverdediging in het bijzonder. Ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan van het squadron verschijnt onder auspiciën van de 32 TFS Friendship Alliance deze uitgave waarin in woord en beeld de geschiedenis van 32 TFS wordt geschetst en wordt ingegaan op de politieke redenen, waarom dit Amerikaanse onderdeel vanaf Nederlandse bodem opereert. Tevens is aandacht besteed aan het leven van de Amerikanen in ons land en aan de plaats van het squadron binnen de NAVO en de Amerikaanse Luchtmacht.
Luchtvaart-enthousiasten, modelbouwers en geïnteresseerden in de jarenlange relatie tussen Nederland en Amerika komen ten volle aan hun trekken. Uiteraard bevat het boek ook tal van vliegtuigtechnische gegevens; schaaltekeningen zijn opgenomen alsmede enkele opengewerkte tekeningen van de historisch belangrijkste vliegtuigen van het squadron. Zo wordt b.v. uitvoerig ingegaan op de superieure McDonell-Douglas F-15 Eagle.
Een woord vooraf van de hand van ZKH Prins Bernhard, de Commander 32nd Tactical Fighter Squadron en de Commandant van de Vliegbasis Soesterberg completeert deze complete squadrongeschiedenis.
Het boek is verkrijgbaar in de boekhandel. Leden van de KNVvL, Onze Luchtmacht, IPMS, 32 TFS Friendship Alliance en Mars et Historia kunnen het rijkgeïllustreerde werk bestellen voor de ledenprijs van *f* 24,- bij Uitgeverij De Bataafsche Leeuw, Maliesingel 25, 3581 BH Utrecht, door het verschuldigde bedrag vóór 15 oktober 1984 over te maken op giro 3697482 onder vermelding van *'boek 32 TFS'*.

De Commissie voor Zeegeschiedenis gaf als 16e werk (sedert 1933) de studie uit **DE VIERDAAGSE ZEESLAG 11 - 14 juni 1666,** geschreven door H.A. van Foreest en R.E.J. Weber met medewerking van J.F. van Dulm MWO en J.A. van der Kooij.
Voordat dit deskundig en boeiend geschreven boek van de pers kwam, waren de heren Van Foreest en Van der Kooij helaas reeds overleden. Uit het *'Voorbericht'* blijkt, dat de Verhandeling over *'deze grootste zeeslag aller tijden'* (vice-admiraal Van Foreest tijdens de herdenking van de slag op 11 juni 1966) is samengesteld door Dr. R.E.J. Weber, secretaris-penningmeester van de Commissie voor Zeegeschiedenis, waarbij hij kon gebruik maken van nagelaten geschriften van vice-admiraal Jhr. H.A. van Foreest, terwijl de commandeur b.d. J.F. van Dulm als maritiem strateeg en tacticus voor adviezen optreedt. Wij hebben hier een maritiem studiewerk, waarvan de grondslag is gelegd door mannen die wisten en weten wat het is te leven, te werken en te vechten op het bewegelijke dek van een oorlogsschip. Om te komen tot een volledig geheel zorgde Drs. Van der Kooij voor de *'Bijlagen'*, dat zijn er vele, onmisbaar voor dit boek, wil men de tijd zien niet alleen in de gezagsverhoudingen, maar ook waar het gaat om de tactiek van de oorlogvoering ter zee. Dit is niet een boek voor de wetenschap alleen. Iedere schooljongen of -meisje kan weten, dat de zeeslag plaats had tijdens de tweede engelse oorlog.
Het is Dr. Weber ten volle gelukt het juiste licht te laten schijnen op De Ruyters eerste optreden als opperbevelhebber in de grote zeeslag. Iedere leraar, die geschiedenisles moet geven over de zee-oorlogen tussen de Republiek en het Britse Rijk, zal in dit boek een betrouwbare gids hebben; en ieder die over deze tijd van 's lands historie zijn licht wil opsteken, zal objectief worden voorgelicht. Dit boek geeft een overzicht van de sterkte der vloten, de namen van schepen, hun admiraals en andere vlagofficieren, hun commandanten, de admiraliteiten, waartoe de schepen behoorden, hun geschut en aantal bemanningsleden. Ook van Engelse zijde krijgen we een volledig inzicht. Met grote omzichtigheid zijn schrijvers en samensteller te werk gegaan. Technische termen worden toegelicht. Dit boek leert ons De Ruyter kennen en het moet een grote voldoening voor Johan de Witt zijn geweest, dat het opperbevel in handen van De Ruyter lag. Ik geef een citaat, blz. 27:

> *'In de voormiddag van de tiende (juni), al drijvende met de vloot, heeft hij alle vlagofficieren bij zich aan boord geseind en de gebruikelijke toespraken gehouden, een ogenblik, dat vereeuwigd is op de befaamde penschilderij door Willem van de Velde, thans in het Rijksmuseum. De woorden die hij daarbij heeft gebruikt met een* krijgsmanswelsprekendheid *en het gevolgde eenstemmige antwoord van vlagofficieren en kapiteins, zijn door Brandt in druk gebracht en dragen het kenmerk van waarachtigheid door hun soberheid van expressie en de blijkbare overeenkomst met de tekst van zijn eigen schrijven van 10 juni aan de Staten-Generaal. Als altijd uit hij zich krachtig en duidelijk; de aanwezigen worden* vermaent, geboden en stricktelijk gelast *voor de vijand hun plicht te doen als* eerelijcke en dappere mannen. *Een belofte van* recompens voor alle die wel doen *ontbreekt daaraan niet, evenmin*

als ter contrarie *de bedreiging met de doodstraf voor de* meyneedige *die mochten falen. De ondergeschikten geven tot antwoord, dat ze* alsnoch geresolveert haer leven voor het Vaderlandt op te setten, *waarna de admiraal hen dank zegt* met bijvoeginge dat ick hoopte dat sij het metterdaad souden doen blijcken.'

'Die nacht blijft De Ruyter voor anker liggen, dwars van Nieuwpoort', zegt zijn journaal, dat is een weinig west van Oostende, omstreeks 20 mijl uit de wal.

Ik wil er op wijzen, dat dit een origineel boek is. Alles wordt, gezien in het licht der historie en van de feiten en gebeurtenissen uit, opnieuw bekeken. Met name wijs ik op blz. 19 v.v., hoofdstuk III, waar het gaat over de Britse vloot en de afsplitsing van enige schepen onder bevel van admiraal prins Rupert van de Paltz van de hoofdmacht, die onder bevel stond van genoemde admiraal en de hertog van Albemarley (Monck). Engeland was niet alleen met Nederland maar ook met Frankrijk in oorlog. De Franse vloot, nog in de Middellandse Zee, stond onder bevel van admiraal Hertog de Beaufort. Wat de eigenlijke motieven waren tot deze afsplitsing kunt u uitvoerig vinden in dit boek. Waar het om gaat, is, dat de beroemde Amerikaanse zeehistoricus A.T. Mahan (en hij niet alleen) in zijn boek *'The influence of Saepower upon history'* (1889) de afsplitsing van een deel der Britse vloot noemt *'a great strategic blunder by the government in London immediately proceded the figt'* (blz. 118). De zienswijze over de afsplitsing van de Britse vloot, vlak voor de slag, geeft in ons boek een totaal andere kijk op de zaak. Interessant deze zaak met zorg te lezen. Zoals bekend is de Vierdaagse Zeeslag onder opperbevel van De Ruyter voor de Nederlanders een grote overwinning geworden.

W.E. van Popta.

Professor Dr. G. Teitler schreef een boek onder de titel **'De strijd om de slagkruisers 1938-1940'**, een uitgever in Dieren (Gelderland) met de toepasselijke naam *'De Bataafsche Leeuw'* gaf de studie uit.

Oppervlakkig gezien is dit boek, wat zijn onderwerp betreft na meer dan veertig jaar, nakaarten. Het vraagstuk van de maritieme verdediging van het toenmalige Nederlands-Indië toen als doel gesteld, kwam veel te laat. Uitbreken van de tweede wereldoorlog heeft de bouw en vanzelfsprekend de in-dienst-stelling der slagkruisers verhinderd, evenals de eerste wereldoorlog de plannen van de Staatscommissie (bij Koninklijk Besluit van 5 juni 1912 no. 60) de bouw van slagschepen heeft verhinderd. Merkwaardig voor de geest van ons volk, dat in beide gevallen deze zaken ter sprake werden gebracht vlak voor het uitbreken van een grote oorlog. Johan de Witt zei het reeds: Het Nederlandse volk gaat dan pas ernstig aan zijn defensie denken *'als hen de perickelen claer voor oogen staan.'* Al is het dan nakaarten, toch is dit boek belangrijk voor onze maritieme geschiedenis. De titel luidt *'de strijd'* enz. Nu, het is een strijdbaar boek, vol van conflicten. Ik behoef de inhoud maar te lezen: KNIL tegen Marine, Furstner tegen Ferwerda, Den Haag tegen Batavia. Er komt een kabinetsbesluit tot stand met het plan een of meer slagkruisers te laten bouwen. Reeds was bij de Nederlandsche Dok- en Scheepsbouw Maatschappij in Amsterdam een helling klaar gemaakt en ter beschikking gesteld. Even te voren neemt minister De Wilde (financiën) ontslag, Dr. Colijn neemt ad-interim Financiën onder zijn hoede. Ik herinner mij die tijd nog heel goed en geïnteresseerd lezer van *'Onze Vloot'* als ik was werd ik enthousiast voorstander van slagkruisers voor de Koninklijke Marine. Ook kreeg ik geregeld het Marineblad onder ogen. De geringe vloot in Indië van enkele lichte kruisers, een groep torpedobootjagers (Admiralen klasse), wat onderzeeboten en wat kleinere schepen waren niet in staat het voormalige Nederlands-Indië met succes tegen een agressor (en dat kon niet anders dan Japan zijn) te verdedigen. Dat enorme gebied van eilanden en eilandjes, in uitgestrektheid groter dan Europa, verdedig dat maar eens. Het was ook niet gelukt met versterking van drie slagkruisers.

Interessant in dit boek zijn de uitvoerige mededelingen over het verschil van inzicht tussen vice-admiraal Furstner, chef van de Marinestaf van het ministerie van Defensie, en zijn ranggenoot Ferwerda, commandant van de zeemacht in Oost-Indië. Interessant wel, de toon en de inzichten van Furstner over een eventuele Japanse aanval kan ik niet altijd delen. Ook de toon ten opzichte van zijn collega Ferwerda kan ik niet altijd bewonderen. Een bijkomstigheid van beide heren was - hoewel dit ook weer de uitwisseling van meningsverschillen vergemakkelijkte - dat Furstner en Ferwerda jaargenoten op het Koninklijk Instituut van Marine in Den Helder waren, beiden in 1907 officier (adelborst 1ste klasse) geworden.

Admiraal Ferwerda was geen voorstander van slagkruisers, nog minder van slagschepen, die

ook nog even als plan aan de regering in Den Haag werden voorgelegd. Ferwerda omkleedde zijn mening met redenen. Het plan om slagkruisers te bouwen voor de (voornamelijk tenminste) defensie in Indië is ook in Indië geboren en overgewaaid naar Nederland, waar het toch gehoor vond bij de pers, het parlement en in de aanvang bij enkele ministers. Er was oorlogsdreiging. Als kern van de vloot wenste de commandant der zeemacht in Oost-Indië zes kruisers, waarvan de meeste A-kruisers. D.w.z. kruisers volgens het Verdrag van Washington (1922), plm. 10.000 ton waterverplaatsing, met als zwaarste geschut acht kanons (de Marine spreekt van kanons en niet van kanonnen) van 20.2 cm. Toch mochten de kruisers ook wel groter zijn. De bedoelde slagkruisers kwamen in de klas van de Duitse schepen Scharnhorst en Gneisenau, 26.000 ton waterverplaatsing, 9 kanons van 28 cm, schepen van 1933.
Weet u wanneer regering en parlement reeds ernstig aandacht aan de maritieme defensie van Indië hadden moeten schenken? Direct na de Russisch-Japanse oorlog in 1905, en volgende jaren. Defensie in de vorm van grote schepen. Dan hadden wij in 1914 en volgende jaren - de Marine was dan gewend aan grote schepen - een vloot gehad waarmee de grote mogendheden althans rekening moesten houden, hetzij als bondgenoot, hetzij als agressor. Maar de maritieme defensie was voor ons land geen zaak van slagkruisers, kruisers en noem maar op, het was een zaak van politiek.
In 1814 kreeg Nederland, volgens het Verdrag van Londen de toezegging een deel van zijn koloniën terug. Nederland moest volgens de Britse regering een grote mogendheid worden, verenigd met België en in het bezit van koloniën. Als ik, naar aanleiding van het boek van professor Teitler de historie van de Koninklijke Marine van 1814 tot 1942 overzie, dan was het de politiek met haar steeds weer veranderende ideeën en wijzigingen, die tussenbeide kwam. De historie van de Koninklijke Marine tot 1942 blijft in-triest. Wat een plannen en wat een experimenten! Twee ministeries voerden hun beleid, Marine (Defensie) en Koloniën. Zodra het schip in Oost-Indië en in de West was kwam Koloniën er aan te pas. Kwam het schip in Singapore dan was het de bewindsman van Marine (Defensie) onder wiens beheer het viel.
In het boek van Van der Kemp, De teruggave der Oost-Indische koloniën 1814-1816, blz. 48 en 49, komt de zaak voor, dat Vorst Willem I een nota ontving, die inhield, dat de regering niet beter kon doen dan *'al onze koloniale rechten te verkopen'*, Onder meer werd geschreven: *'Wij konden ons des te gemakkelijker het verlies der Koloniën getroosten, wijl eene droevige ondervinding heeft geleerd, dat de nodige bescherming daarvan in tijd van oorlog ondoenlijk is, zodat de eigendom van het een en ander als onzeker en precair moet aangemerkt worden.'*

W.E. van Popta.

Aanmeldingsformulier MARS et HISTORIA

Ondergetekende (naam en voorletters).....

wonende (volledig adres).....

meldt zich aan als lid van de Nederlandse Vereniging ter beoefening van de Militaire Historie met een jaarlijkse contributie van *f* .....(minimum *f* 35,-).

Gironummer Penningmeester 2940790 van de N.V.M.H. te Wassenaar.

(Plaats en datum).....(Handtekening).....

In te zenden aan: **Ledenadministratie:** De heer B.C. Cats, Claudiagaarde 72, 1403 JR Bussum.

Bracht U al een lid aan? Gebruik dit formulier of een briefkaart!

Filmochtend 1985

Voor de jaarlijkse filmochtend op 30 maart 1985 zijn weer interessante films beschikbaar.
Nadere bijzonderheden volgen in het januari/februarinummer!

LEZERS SCHRIJVEN

Gaarne wil ik de heren Nuis en De Wit bedanken voor hun gewaardeerde aanvulling en verbetering op no. 17 van mijn rubriek *'Militaire Gedenktekens'*.
Ik stel dit op prijs, want onvolledigheid en ommissies zijn altijd mogelijk en als de leden medewerken, kunnen zodoende betere en volledige gegevens verwerkt worden.

J. Albarda.

DE DONDERBUS

Inkoop Verkoop Ruil

Antieke wapens, Orden, Militaria, Uniformen, Uitrustingsstukken, Documentatie Eerste en Tweede Wereldoorlog. Aankopen van gehele verzamelingen.

Adres: Oostzeedijk beneden 231 A 3061 VW Rotterdam.
Geopend vrijdag 19-21 uur, zaterdag 10-18 uur.
Telefoon: 010-140267
01862-2338
3274 ZJ Blaaksedijk - NL

BOUTIQUE DE LA GRANDE ARMÉE

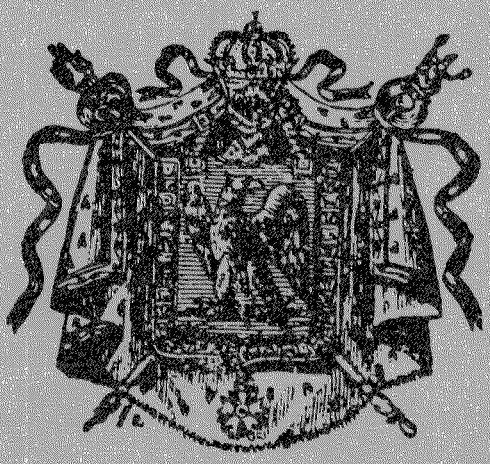

Het adres voor Historische Militaire en Civiele figuren, boeken, prenten, tijdschriften, wargame en alle verdere informatie op dit gebied.

geopend
Woensdag t/m Zaterdag
10.00 - 18.00 uur

W. C. J. EN I. S. SCHOPPEN

Willem de Zwijgerlaan 120
2582 EV Den Haag
Holland
Tel 070-541039

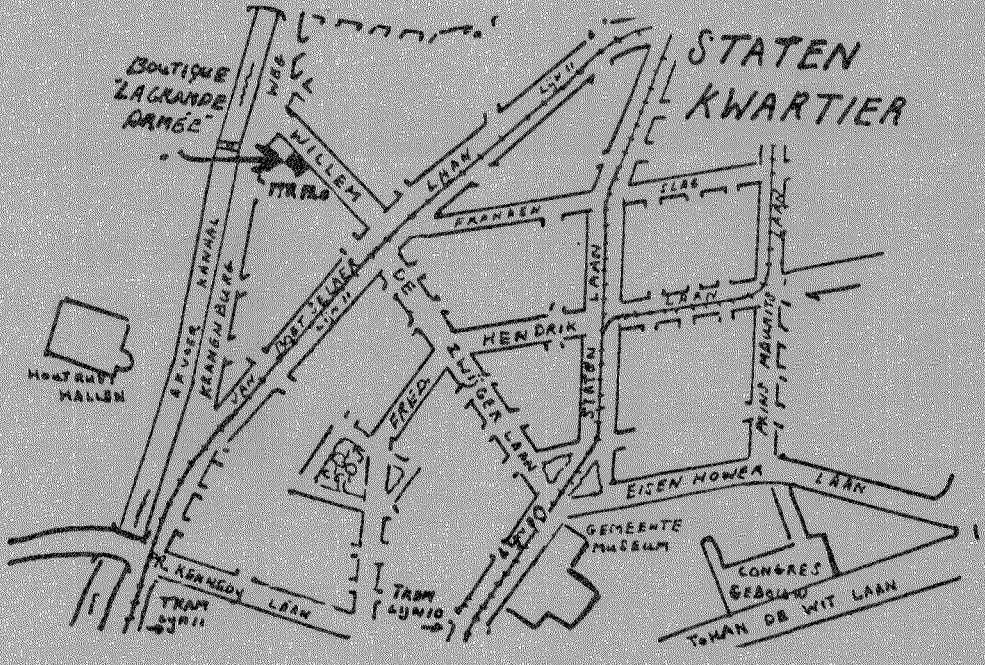

Uitgebreide catalogus en twee halfjaarlijkse aanvullingen verkrijgbaar, door storting van *f* 9,75 onder vermelding 'Catalogus' op giro 3263514 van Boutique La Grande Armée, Willem de Zwijgerlaan 120, Den Haag.